

TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

DIRECTOR: Dr. C. DIACONOVICH.

Anul al **XXVII**-lea
1896.

Editura Asociațiunii transilvane.

SIBIIU, 1896.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARCHIDIECESANE.

Sumar

pentru anul XXVII (1896) al „Transilvaniei“.

Partea literară.

I. Știință, literatură, artă.

Aerul, de Dr. Pop	pag.	96
Aforisme,	„	87
Concurs literar. I. Premiul pentru manual didactic, rec. de V. Onițiu.	pag.	62
— II. Premiul pentru dietetică, recenziune de Dr. G. Vuia	pag.	105
— III. Premiul pentru comasări, rec. de O. Tilea	pag.	203
Dima George, schiță biografică	„	45
Explorări arctice,	„	76
Heine, poesii traduse de Sex Til.	„	249
Internatele noastre școlare, de Dr. Petru Șpan	pag.	156
Meteorul din Madrid	„	81
Pestalozzi, I. H., biografia lui	„	78
Plugari pe scenă	„	43
Pomul de Crăciun, de Dr. P. Șpan	„	7
Porcius Florian, jubileul de 80 ani	„	227
Rhaeto-Românii	„	35
Röntgen, razele lui	„	42
Scrierea verticală din punct de vedere igienic. după Dr. Süssmann de Dr. Beu		89
„Séra“, poesie de G. Sajaktzis	pag.	131
Societatea geografică română	„	132
Statistica sanitară pe anul 1894, de Dr. Beu	pag.	58
„Ullranda“, dramă de Carmen Silva	„	79
Weigand, G. Dr., de Dr. E. Dăian	pag.	27

II. Istorie.

Căsătoriile Romanilor, de Gav. Pop.	p.	238
Continuitatea Românilor din Banatul Timișan	pag.	173

Documente istorice. 1. Despre Mihaiu-Vitezul	pag.	32
— 2. despre Făgăraș	„	74
— 3. despre Avr. Iancu	„	249
Milleniul	„	153
Momente istorice despre continuitatea Românilor din Banatul timișan de V. Grozescu	pag.	215
Școlile românesce bănățene în secolul al XVII. studiu istoric de I. Vuia.	Rec. pag.	190

III. Economie.

„Albina“, institut de credit. Raport general pro 1895	pag.	148
Ardélul și bogățiile lui, Conferință populară de Silvestru Moldovan	pag.	166
Compasul românesc	„	38
Economie „națională.“	pag.	49
Înșoțirile de credit de F. W. Raiffeisen. Trad. de Dr. A. Brote. Recenziune.	pag. 42 și 144	
Raportul camerei de comerț și industrie din Brașov.	pag.	40
România Agricolă de Dr. George Maior. Recenziune de O. Tilea.	pag. 42 și 66	
Teren nou. („Concordia“ soc. com.)	pag.	233

IV. Dări de sémă.

Academia Română, (Sesiunea generală din 1896)	pag.	116
— premiile	„	187
Ateneul Român	„	46
Biblioteca pentru toți. Recenziune de Dr. E. Dăianu.	pag.	182
Bruckenthal biblioteca	„	43
Carte de cetire pentru cl. IV. gimn. de V. Onițiu. Recenziune de Dr. V. B.	pag.	138
Diaristica în România	pag.	44

EMKE	Pag. 47	Bacilla A.	pag. 47
Enciclopedia Română	pag. 152. 229 și 244	Biblioteca ambulantă a Astei	" 82
Gimnasiile românesce	pag. 197	Indicele publicațiilor „Transilvaniei“	pe 25
Hongrie millénaire, de Raoul Chélar	p. 44	ani	pag. 251
Merceologia și Technologia	pag. 41	Mutatis Mutandis, (Asoc. și organul ei)	p. 1
Orlat, monografia de R. Simu	pag. 47 și 80	Orăștie, despărțământul	pag. 84
Populația monarhieii noastre.	pag. 44	Povești din popor de I. Pop Reteganul	p. 84
Retorica și carte de cetire de Gr. Pletos și I. Ghețe. Recensiune.	pag. 189	Pușcariu Ioan cav. de	pag. 119
V. Astra.		Rusaliile să fie ale Asoc. O propun.	" 221
(Din sinul Asociației).		Statutele Asociației	" 83
„Astra“ la Lugoș	" 193	Weigand G. Dr.,	pag. 74 și 151
Adunarea generală din Lugoș	" 209		

TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. I—II.

Sibiu, Ian.—Febr. 1896.

Anul XXVII.

MUTATIS MUTANDIS.

(Asociațiunea și organul ei.)

Au trecut trei, ba aproape patru decenii, de când o pleiadă distinsă de bărbați inteligenți și binemeriți ai némului nostru, pătrunsă de ideile dominante ale epocii de renaștere, ce a urmat atunci în acéstă țeră unui regim absolutistic destul de îndelungat, a luat inițiativa pentru a deschide o cale largă progresului cultural al poporului român și după multe și anevoiose lupte a înființat „Asociațiunea Transilvană“, cea d'ântâia societate științifică-culturală a întreg némului românesc.

În decursul acestor decenii, puțin favorabile progresului nostru cultural, „Asociațiunea“ a preocupat publicul român când mai mult, când mai puțin, — după cum situațiunea noastră națională a pretins concentrarea tuturor forțelor noastre în mesură mai mult ori mai puțin intensivă pe alte terene ale vieții noastre naționale, — dar ne-a preocupat totuși neîntrerupt. Interesarea publicului român pentru prima sa societate culturală n'a adormit nici când, și astăzi cu mângâiere putem privi deja la frumoșele și pipăibilele rezultate ale activității ei.

Nu putem dice, că așteptările noastre legate de Asociațiune s'au realizat și că suntem mulțămiiți cu rezultatele ce s'au ajuns. Însuși scopul urmărit de „Astra“ noastră: *progresul* cultural al poporului român, involvă deja în sine o țintă, care nu marcheză un punct staționar, ci se depărtéză în aceeași mesură, în care nisuim a ne apropia de dînsa. Conceptul progresului este nemărginit, ca și conceptul timpului și farul lu-

71-1896

minos, ce ne arată calea lui, merge mereu înainte, nu se opresce nici când și ne dice: „sempre avanti“, — tot înainte!

Astfel și „resultatele“, despre cari vorbim, nu ne pot mulțami și nici nu e permis să ne mulțămescă, dar ne servesc drept mângâiere, că calea pe care am apucat este o cale rodnică și că poporul nostru are în sine forțele morale, ce se recer ca să pótă străbate preste începuturile grele și anevoioase ale acestei căi, care cu cât mai mult înaintăm pe dinsa, devine tot mai netedă și ușoră.

De astă dată însă scopul nostru nu este aprețierea rezultatelor activității de pân' acum a Asociațiunii, nici aprețierea intensivității acestei activități.

Am voit numai să arătăm, că Asociațiunea ne preocupă de un timp destul de îndelungat și în mod destul de intensiv, încât nu mai stăm în fața unei instituțiuni nouă, ale cărei scopuri, căi și mijloce nu s'ar presenta încă în deplină claritate înaintea ochilor nostri.

Și totuși, chiar în timpul cel mai nou s'au ivit în sinul Asociațiunii păreri cu totul divergente cu privire la *caracterul* acestei societăți, încât unii o consideră ca o corporațiune literară, iar alții vęd într'insa o societate de caracter mai mult filantropic-cultural și pornind din aceste puncte de vedere doresc să dee și organelor ei când însușirile și agendele unei instituțiuni literare-scientifice, când iar datorințele unor organe pur administrative.

Acésta aparițiune, deși pentru primul moment se pare ciudată și abnormală, în realitate nu este alta, decât o fasă naturală, o consecuență normală a stadiului de dezvoltare, în care ne aflăm cu tóte instituțiunile nóstre; nu este alta decât o manifestație a acelor împrejurări, ce le-a prevăđut unul din marii fondatori ai Asociațiunii, Baronul Andreiu Șaguna, când în cuvântarea, prin care a inaugurat memorabila conferință, ținută în Sibiu la 21 Marte 1861 în cauza înființării Asociațiunii, — a accentuat, că „*împrejurările și trebuințele omului se schimbă după felul și caracterul timpilor și al cerințelor: pentru aceea și asociațiunile se forméză și se acomodéză după acești factori*“.

În acest moment vedem noi isvorul și esplicația deosebirii de vederi, ce domnesce în publicul nostru cu privire la carac-

terul „Astrei“, și care ne surprinde cu atât mai puțin, cu cât aceste divergențe au existat dela primul moment, în care s'a născut ideea înființării acestei Asociațiuni și au avut de urmare, că înșiși fundatorii ei nu au fost pe deplin în curat cu caracterul fătului lor și din acéastă cauză nici nu i-au putut designa cu deplină precisiune căile, pe cari avé să înainteze.

Astfel vedem, că în prima petiție, din 10 Maiu 1860, ce mai mulți inteligenți români din Transilvania au adresat-o în cauza înființării Asociațiunii către locotenența țerii, se accentuează mai mult numai „*desvoltarea puterilor spirituale și materiale*“, apoi „*înflorirea agriculturii și industriei*“ și se amintesc o singură dată și „*înaintarea literaturii*“.

Din aceste se vede, că inițiatorii „Astrei“ la început *nu au avut în vedere înființarea unei corporațiuni literare*. Curentul literar a influențat numai mai târziu asupra lucrărilor pregătitoare, după cum spune Șaguna în cuvântarea sa deja amintită: „*Într'aceea — dice — fiind la guvernul țerii o comisiune conchiămată din bărbații cei mai renumiți literați ai națiunii noastre spre a-și da părere în lipsa limbistică, acești bărbați, bravi în literatură și în tóte ce privesce la binele obstesc, au desbătut între sine și tréba înființândeii noastre Asociațiuni.*“

Din aceste desbateri s'au născut proiectele de statute elaborate de T. Cipariu și G. Barițiu, ambii literați de profesiune, și pe acéastă cale a intrat în lucrările pregătitoare tendența de a da Asociațiunii, proiectată la început ca societate mai mult filantropică, culturală, caracterul unei corporațiuni literare, însă fără a-i fi putut da acéastă însușire în mod exclusiv, căci în decursul desbaterilor ce au mai urmat, vedem că pe lângă literatură se accentuează mai departe cu tótă insistența: „*cultura, industria și agricultura națiunii noastre, adevă înaintarea spirituală și materială a poporului nostru*“.

Acéastă bilateralitate a Asociațiunii și-a aflat espresiunea și în statutele ei și s'a manifestat în întreaga ei viață și activitate, venind — cu cuvintele lui Șaguna — „după felul și caracterul timpurilor și al cerințelor“ când una, când cealaltă direcțiune la preponderanță.

La început factorii conducători ai „Astrei“ au insistat mai ales asupra activității ei literare, — lucru natural într'un timp,

când întreaga luptă pentru conservarea și dezvoltarea noastră națională se concentra în jurul *luptei pentru limbă* și când nu numai noi, dar întreg némul românesc nu avé instituțiuni și organe, chiămate a ocroti și desvolta acéstă principală comóră națională.

Cu timpul însă s'au schimbat „împrejurările și trebuințele“ noastre. S'a înființat societatea academică, mai târziu Academia română și apoi o seriă respectabilă de institute, societăți și organe cu menițiunea *specială* de a cultiva limba și literatura română, dintre cari cele mai multe au devenit factori cu autoritate și cu putere de viață pe acest teren.

Între asemenea împrejurări Asociațiunea a început a se dispensa cu încetul de agendele sale literare și și-a îndreptat privirea și întreaga activitate asupra scopului seu mai general, luând tot mai mult caracterul unei societăți filantropice-culturale.

Am accentuat deja, că — de astădată — nu cercetăm, că ore activitatea „Astrei“ fost'a și întru cât a fost corăspunđetóre trebuințelor și așteptărilor noastre. Scopul nostru este numai constatarea și *marcarea principiilor și direcțiunii dominante astăzi* în sinul Asociațiunii și apretierea întrebării, dacă și întru cât aceste principii *corespund trebuințelor noastre reale*, ca astfel să ne putem decide pentru una sau alta dintre direcțiunile divergente, ce se manifestéză în timpul mai nou.

Am arătat, că în decursul deceniilor conducătorii Asociațiunii au abandonat cu încetul caracterul ei de corporațiune literară și au considerat-o tot mai mult de o societate culturală generală. Avem acum să răspundem la întrebarea, dacă acéstă schimbare de direcțiune este indicată de cerințele progresului nostru cultural, ori dacă aceia au dreptate, cari insistă pe lângă direcțiunea vechie și pretind să ne reintórcem la calea abandonată.

La manifestarea acestor divergențe a dat ansă desbaterea noului proiect de statute, care zace astăzi înaintea guvernului țerii și așteptă întărirea.

Deja la pertractarea proiectului în comitetul central s'a cerut, ca caracterul Asociațiunii să se preciseze mai clar, și s'a făcut propunerea, ca din *titlul* ei să se elimineze cuvintele „literatura română“. Acéstă propunere a remas însă în mi-

noritate, nu atât din punct de vedere principial, ci mai ales din considerațiuni conservative. Regretăm acesta cu atât mai mult, pentru-că deoparte activitatea noastră literară din trecut, de astăzi și care o vom pute desvolta pe viitor, încape fără îndoială și în cadrul titlului „pentru cultura poporului român“, iar de altă parte chiar accentuarea literaturii în titlul Asociațiunii afișează un program special, care nu a fost, nu este și nici pe viitor nu va fi realizat, și chiar din această cauză provocă numai nedumeriri și divergențe asupra căilor, pe cari avem să înaintăm.

Aceste divergențe au luat formă concretă la desbaterea proiectului de statute în adunarea generală din Blașiu, înaintându-se o propunere formală, care are de scop să transformeze comitetul central într'o corporațiune științifică-literară. Aceleași vederi s'au manifestat și la §§. referitori la regularea agențelor funcționarilor, la propunerea referitoare la revista „Transilvania“, ba chiar și la alegerile membrilor comitetului, unde un candidat a tras paralelă între activitatea sa literară și a altor candidați.

Adunarea generală nu a admis aceste vederi și, cu delaturarea amintitei propuneri referitoare la comitet, a făcut numai o întregire corăspundătoare la § 2 și a ales comitetul fără considerare la punctul de vedere al candidatului atins.

Propunerile cealalte au fost transpuse comitetului central „spre posibilă considerare“ și acesta s'a și declarat deja în cauză tot fără admiterea tendenței de a organisa Asociațiunea după chipul unei corporațiuni literare.

Din aceste se vede, că la factorii competenți ai „Astrei“ prevalază încă și astăzi direcțiunea, care am indigitat-o deja mai sus și care a abandonat punctul de vedere ce predomina la început în sinul Asociațiunii.

Noi ne alăturăm acestei direcțiuni în firma convingere, că am ales o cale mai rațională și mai corăspundătoare împrejurărilor și trebuințelor noastre reale.

Astăzi, când avem o academiă cu autoritate recunoscută, când în regatul român există două universități, și atât aici cât și în cealalte țeri locuite de Români, ba chiar și în străinătate dispunem de o seriă respectabilă de institute, școli, catedre și

societăți literare și de un număr frumos de valoroase reviste literare, cari sunt tot atâți factori cu menirea specială de a cultiva limba și literatura română, — astăzi importanța și necesitatea Asociațiunii ca corporațiune pur ori în prima liniă literară, în vederea forțelor de cari dispune și a rezultatelor, ce eventual le ar pute ajunge, ni-se pare cu mult mai secundară, decât activitatea ce o ar pute desvolta întru urmărirea celorlalte scopuri culturale generale.

Aceste vederi ni-se înpun încă și mai mult dacă considerăm, că pe când deoparte limba și literatura noastră — mulțămită mai ales instituțiunilor literare ale României — sunt pe deplin ocrotite, pe atunci alte condițiuni și factori mari și vitali ai progresului nostru cultural, cum e p. e. instrucțiunea noastră națională, interesele noastre economice etc. nu sunt de fel ori nu îndestul cultivate și între împrejurările date numai prin Asociațiune s'ar pute cultiva.

Între asemenea circumstări credem că este rațional, ca Asociațiunea să urmeze principiului împărțirii muncii și să-și concentreze întreaga activitate în jurul acelor condițiuni ale progresului nostru, cari de altă parte nu sunt și nici nu prea pot fi ocrotite, și să-și schimbe devisa din „literatură națională“ în „cultură națională“.

Din aceste — se 'nțelege — nu urmază, că Asociațiunea nu are să se ocupe cu literatura. Din contră. Literatura nu numai că încape în cadrul conceptului culturii, ci este un factor de prima importanță al ei. Cultură fără literatură nici nu ne putem închipui. Urmază numai atât, că Asociațiunea *nu are să se restringă numai, ori mai ales la acest unic factor cultural*, și mai ales nu la literatură în sensul mai strict al cuvântului, ci are să dea atențiunea cuvenită tuturor factorilor de progres cultural și mai ales acelora, cari nu sunt ocrotiți și cultivați în destul prin alte instituțiuni naționale culturale.

Am crezut de lipsă a clarifica și precisa acest punct de vedere al factorilor competenți ai Asociațiunii, chiar acum, la începutul unui an nou, — care după cum sperăm ne va aduce și întărirea statutelor nouă, și prin aceste o basă nouă pentru întreaga activitate a „Astrei“ noastre, — ca prin demarcarea scopurilor și căilor ce le urmărește Asociațiunea, să arătăm și di-

recțiunea în care credem că trebuie să lucreze și organul ei publicistic, „Transilvania“.

Acastă fôia, în firul celor espuse, deci nu va căuta să sporească numărul revistelor noastre strict literare, cari astăzi nu mai sunt puține și în mare parte sunt de valoare recunoscută, ci va nisui să fie un organ de publicitate pentru toate acelea cestiuni de interes cultural, cari conform „împregiurărilor și trebuințelor“ noastre naționale și „după felul și caracterul timpurilor și al cerințelor“ ne preocupă, și cari avisate la sprijin direct sau indirect vor putea fi cultivate și înaintate prin Asociațiune și prin organele de cari dispune.

Cu aceste am demarcat în liniamente generale direcțiunea ce dorim a o observa în lucrarea noastră. În detaiuri vom intra atunci și acolo, când și unde interesele culturale ale poporului nostru vor pretinde să o facem.

Sibiiu, în Ianuare, 1896.

POMUL DE CRĂCIUN.

În timpurile mai nouă, datina de ași înfrumseța casa în sărbătorile de Crăciun cu un pom încărcat cu felurite daruri, a ajuns a prinde rădăcini și în familia română și e pe cale a lua dimensiuni din ce în ce mai mari. Acastă datină se va lăți cu atât mai tare, cu cât ea se propagă de acolo, de unde influința ei este mai directă și și mai sigură. Cu deosebire acastă aparatiune se ivesce în sinul clasei mai inteligente, și în special pe la orașe și încă și aici mai cu sémă în orașele cu caracter german. Odată încetățenită în sinul familielor mai inteligente nu va lipsi, ca cu timpul să se răspândească și în păturile mai de jos ale poporului.

Nu ori și ce datină, nu ori și ce obicei nou, ce se ivesce în viața unui popor, se poate privi ca o învoire salutară din punct de vedere al progresului său natural. Din contră, în cele mai dese casuri, prin introducerea de obiceiuri străine se denaturază firea lui etnică, căci obiceiurile caracterisază tot atât de bine pe o națiune ca și limba. O națiune conșcie de

sine va ținé la datinele și obiceiurile sale proprii, deopotrivă, ca și la limba sa.

O inovațiune deci de ori și ce natură ar fi ea, trebuie să fie adecuată spiritului și naturii individuale a poporului respectiv, la care se face. Ea trebuie să fie astfel întocmită, încât să se pară, că e concrescută cu viața acestui popor; ea trebuie să se socotască ca și când ar fi răsărit din viața acestui popor. Nici o datină, nici un obicei, pentru care nu se poate afla vre-o *înrudire* în viața poporului, unde caută să străbată ca și ceva nou, nu poate fi privită ca un fel de progres în sinul acestuia. Nu, căci în progresul unui popor trebuie să fiă o *continuitate*, o înlănțuire, care să țină strâns legate toate formele lui de viață, iar nu fracțiuni și un aglomerat destrăbălat.

După cum alcătuirea părților dela organismul omenesc ne presintă un ce armonic și estetic, în unele casuri se apropie de perfecțiune chiar, tot astfel trebuie să tindă și viața unui popor de a se îmbrăca în nesce forme din ce în ce mai perfecte și a se desvolta din ce în ce mai mult, în direcțiunea formării unui organism bine închiegat.

Credincioși acestor vederi, nu ne poate fi indiferent cum și ce fel de obiceiuri nouse se virăsc în viața poporului nostru și avem cu toții o sfântă datorință, de a veghia asupra acestora și a cerceta, dacă prin ele se realizază un progres natural, ori se produce o perturbațiune în desvoltarea firască a poporului nostru. Acesta să ne fie ocupațiunea principală, mai virtos în aceste timpuri de purificare națională, când atacuri puternice se îndreptă contra individualității noastre etnice, căutând să o desfigureze și să-i infiltreze străinism în manifestațiunile vieții sale.

Nu e permis să perdem vre-odată din vedere acel principiu cultural, după care ori și ce desvoltare, fiă ea pe tere-nul științific, al artelor, ori și numai al vieții sociale, trebuie să se întempe conform firii și naturii poporului român. Condițiunile geografice și etnice ale vieții poporului român, ce e drept, sunt de așa, încât acesta, mai cu sémă în țerile din monarchia Austro-Ungară, este silit prin forța împrejurărilor să vină în contact dilnic, cu alte popóre, cari au alte moravuri și altă fire,

Acest mod de viațuire nu pôte să nu aibă drept rezultat o influință venită dela acele popóre asupra vieții poporului nostru, precum de altă parte și aceste popóre pot fi influințate de poporul nostru. În cursul desvoltării istorice a popórelor s'a dovedit însă ca regulă generală, că totdeunea acel popor influințază mai mult și mai cu succes pe altul, care este superior în privința culturală.

Pe basa acestui adevăr istoric cultural să pôte deci cu drept cuvânt dice, că întru cât noi am luat datini și obiceiuri străine, ele ni s'au impus prin superioritatea culturală a acelu popor, dela care le-am împrumutat. Nu mai puțin adevărat este și aceea, că datinile și obiceiurile străine și-au luat începutul și în urma educațiunii, de care am fost împărtășiți în vârsta copilăriei. Câte obiceiuri străine nu s'au vîrit în chipul acesta în familiile române ale clasei mai inteligente, tocmai, fiind că educațiunea de care s'au împărtășit acești membrii nu a fost pe tot locul influințată de motive românesci, ba pe unele locuri chiar de loc nu.

Dacă e vorba să păstrăm intact caracterul românesc al familiilor noastre inteligente, apoi ar fi un păcat național, dacă noi nu ne-am da tótă silința, ca să dăm obiceiurilor și datinilor noastre un colorit românesc. Nu putem fi atât de tare orbiți de amorul propriu național, încât să pretindem, ca inteligența să-și însușescă obiceiurile poporului de rînd așa după cum ele ni se presintă și după cum sunt date în viața acestuia, căci acesta pretensiune ar trece pôte marginile posibilității. Ideile avîntate ale timpului nostru au șters, ce e drept, deosebirea de caste, au apropiat clasele societății unele de altele, ușurând trecerea din o clasă în cealaltă, dar n'au putut și nici nu știu, dacă vor fi în stare vre-odată să producă o nivelare absolută a societății. Chiar firea omenescă e de așa, încât ea face imposibilă egalizarea socială din motivul, că forțele, de cari dispun singuraticii indiviși și pe cari le pun în serviciul societății, nu sunt egale și de aci nici rezultatele muncii lor nu pot fi egale.

Cu tóte acestea se pretinde cu drept cuvânt, ca inteligența unui popor să nu se înstrăineze de obiceiurile și datinile poporului de rînd, ci mai vîrtos pe acestea să le poleiască și

neteziască, să le schimbe și preformeze astfel, încât acelea să pótă avé intrare și în salónele domnesci, păstrându-și, se înțelege, neatins caracterul național. Nu se póte nega, că ar esista unele datini și moravuri, cari se găesc la inteligența tuturor popórelor și cari par a forma punctele de întâlnire ale acestor clase sociale și totodată sunt o espresiune viă a gradurilor de cultură până la cari s'au avântat. Câte obiceiuri comune nu are clasa inteligentă a Francezilor, cu clasa inteligentă a Englesilor, Italianilor, ori chiar Germanilor? Ba mai mult, câtă comunitate în moravuri nu există între inteligența acestor popóre și inteligența nóstră română? Nu avem să ne cugetăm decât la felul îmbrăcăminte și al traiului și ne vom convinge din destul despre adevărul celor afirmate.

Dacă acest adevăr în tesă generală e nedisputabil, apoi nu mai puțin adevărat este, că tocmai în acésta tendință zace pri-mejdia de a se reduce mai ales la popórele mici numărul acestor înteligenți, cari se inspiră în gândirile, simțemintele și aspirațiunile lor din viéta psihică a poporului, din care au odrăslit. Noi ca popor cu menire istorică, dar încă în formațiune, avem mai vîrtos datorință, să nu ne împodobim cu pene străine și întru cât suntem siliți să primim dela alte popóre, să căutăm a apropia firei și naturei nóstre românesci tot ceea-ce am împrumutat.

În spiritul ideilor desfășurate până aci, să ne dăm séma asupra datinei: *pomul de Crăciun*, și să cercetăm întru-cât este justificabilă introducerea acestei datini în familia română și dacă este justificabilă, cari sunt motivele, ce se pot invoca în favorul ei. Pentru a puté însă să ne formăm o judecată órecare în punctul acesta, este necesar să cercetăm originea acestei datini și modul, cum ea s'a desvoltat și răspândit în cursul vécurilor.

Este o părere generală, că acésta datină este de origine germână și că din Germania s'a răspândit în celelalte țeri și la alte popóre. Dar și aici până ce s'a introdus ca o datină generală, a trebuit să trecă prin o mulțime de schimbări și nice că s'a ținut în forma cum se ține astăzi.

Ivirea acestei datini, urmărită până la începutul ei, ne arată modul uimitor, cum ea s'a desvoltat și ce credințe și opinii

publice au contribuit, ca ea să ajungă a se preface în un plăcut obicei familiar. Cercetările bărbaților de știință, cari s'au ocupat în direcțiunea acésta, pun începutul acestui obicei în legătură cu o credință a poporului de rînd *). Și anume poporul germân observând, că tómnă târziu, pe la începutul lui Novembre, dacă e un timp călduros, adeseori se întimplă, că unii arbori înmuguresc și apoi înfloresc, a cređut că acesta e un semn și anume, că în nóptea spre 11 Novembre o nouă viață se începe în natură și acésta din motivul, că Nemții anul îl începeau în 1 Novembre. Întroducându-se creștinismul în Germania, credința despre înflorirea naturii s'a legat de nóptea de Crăciun.

Astfel în cartea a VIII-a a vieții sfintei Hedvig (născută în Silesia a. 1180) se raportéază următoarele: „Odată, pe când acésta sfântă era încă tineră, a intrat cineva în casa părinților săi tocmai în ziua de Crăciun și în prezența ei a spus tuturor celor de față, că în grădină se află un cireș înflorit. Cât ce a auđit ea, l'a trimis în grădină să vadă ore florile se află în partea de jos, ori în partea de sus a pomului.

Reîntorcându-se i-a răspuns, că se află la ramurile din jos. Atunci ea a đis: Acesta e un semn, că în anul de față vor muri mulți. Și cum a profetit așa s'a și întemplat“!

Pe de altă parte și biserica a contribuit la răspândirea acestei credințe prin aceea, că a introdus în ajunul nașterii Domnului sêrbătórea memoriei lui Adam și Eva.

Fantasia omenescă creă în evul de mijloc legenda, că pe mormêntul lui Adam s'a plantat un surcel din pomul cunoscinței binelui și a rului, din care a rêsărit arborele, pe lemnul căruia s'a r'estignit Christos. Și în Franția s'a format o legendă analógă acesteia și anume, că Dumneđu după căderea lui Adam a smuls pomul cel oprit și l'a svirlit preste murii raiului. Mii de ani după aceea l'a aflat Avram și l'a plantat în grădina sa, când o vóce din ceriu i-a vestit, că acesta este arborele, pe a cărui trupină va fi restignit odată mântuitorul lumii.

Sêrbătórea acésta s'a adus aprópe de sêrbătórea Crăciunului pe basa celor cuprinse în bibliă, cu privire la căderea

*) Die Geschichte der deutschen Weihnacht v. Tille Alexander.

omului prin păcatul strămoșesc și mântuirea lui apoi prin mântuitorul lumii.

În legătură cu această sărbătoare s'a introdus și un fel de joc numit „Jocul Raiului“, nu însă pe pământ germân, ci în Anglia și Norvegia (în vécul al 12-lea) cu care ocaziune se înfrumșeța cu arbori încărcăți cu fructe, locul destinat spre acest scop și se presăra cu flori și frunđe. Mai târziu și în Germania se întroduse sărbătórea raiului în felul cum se serba în Anglia și Norvegia.

O mulțime de tradițiuni se spun despre pomul încărcat cu mere dela festivitățile, ce se aranjau cu ocaziunea Crăciunului.

O altă legendă fóрте răspândită și cunoscută în întreg evul de mijloc spune, după istoricii Nicephor și Sosomen, că în Egipt și anume în Hermopolis era un arbore fóрте mare.

Acest arbore s'a plecat înaintea lui Iisus, când a întrat cu părinții săi în cetate. Acest mit este cuprins în cântările de Crăciun ale Olandezilor, Belgienilor și Englezilor, ba se află și în literatura germână din vécul al 16-lea.

Tóte aceste legende și mituri contribuірă fóрте mult, ca mitul despre înflorirea pomilor la începutul iernei să se transpună pe sărbătórea Crăciunului, când e nașterea Mântuitorului. Acum încep a se născoci alte povești și între cele dintâiu este povestea unui om, despre care se dice, că a văđut cum în nóptea de Crăciun a înflorit un măr și cum acest măr a produs și mere și el le-a cules. Acestă întêmplare se povestesc cu atâta positivitate, încât din partea unora se întăresce chiar cu jurămênt.

La biblioteca curții din Viena se află o scrisóre a episcopului de Bamberg cătră Nicolau de Dinkelsbühl, cu data de 16 Ianuarie 1426, în care se vorbesce de doi meri, ce înfloresc în nóptea de Crăciun și aduc fructe. Un anumit Andreias de Veitra, constată acest fapt, descriind și colórea acestor mere și afirmând, că el le-a avut și în mână. Acest mit îl istorisesc și Ioan Nider la a. 1430 dicênd; „Nu departe de Nürenberg este un pom miraculos... . An de an în anotimpul cel mai neplăcut, totdeauna în nóptea Crăciunului, când fecióra feciórelor născu pe fiul lui Dumneđeu, înfloresce și produce mere de mărimea degetului. Dóuě luni înainte de acest timp și dóuě luni după

acésta, patria întrégă este acoperită cu zăpadă și cu ghiață, deci și grădinile și arborii sufer.

Tocmai de aceea e mare mirare, că nici mai înainte, nici mai târziu, ci chiar în timpul acela sunt mere. De aceea obicei-nesc ómenii din Nürenberg și de prin pregiur a veni și a priveghia tótă nóptea spre a se convinge de acest adevăr. Tot un asemenea pom se află și în un ținut al diecesei Bamberg. Aceste povestiri, spriginite fiind de literatura celor doi seclii următori, și-au atins în de ajuns ținta, căci credința: că anumiți arbori înfloresc la Crăciun și nu altă dată, a început să prindă rădăcini din ce în ce mai puternice.

Nu este acéstă credință proprietatea numai a ómenilor de rënd, ci a poporului întreg, a principilor și chiar și a ómenilor învățați. Abia pe la sfârșitul vécului a 17-lea începe în-teligența să-și schimbe modul său de vedere în punctul acesta și credința acésta se păstrează mai departe numai în păturile mai de jos ale poporului.

Mai întâiu se ivesce credința despre înflorirea pomilor la Crăciun în Germania sudică, de unde trece apoi la Germania nordică. Atât de răspândită e încât unii predicători o iau și în predicele lor. Dar ea s'a răspândit mai cu sémă prin scrierile geografice, prin schițe de călătorii, prin scrieri despre în-têmplări miraculoase așa de mult, încât tótă literatura popo-rală din vécul al 17-lea este plină cu acéstă credință.

Philip Iacob Sachs, un medic silesian, scriind despre cre-dința înfloririi pomului în nóptea de Crăciun, povestesc următórele: „În distanță de un mil de cetatea Gera se află un sat, care a devenit renumit prin aceea, că are un pom, care produce mere în nóptea de Crăciun. Eu 'mi aduc aminte, cum un păzitor de pădure din acel loc mi-a povestit acésta cu tótă siguranța. Pe la anul 1657 a adunat el multe mere de pe zăpadă în ziua de Crăciun și le-a trimis în o cutie Alteței Sale Principelui Frideric Wilhelm de Sachsen Altenburg. De aci s'au trimis și pe la alte curți domnești, ca un miracul. Pe o parte merele acestea erau galbine, pe cealaltă roșii. Mergênd odată și eu în Altenburg, medicul Alteței Sale mi-le-a arătat și mie, dar eu nu am putut să cred, deși din considerațiune cătră aceea persónă, m'am arătat că cred. Întêmplându-se să

călătoresc pe la anul 1660, tocmai pe timpul Crăciunului prin acel sat, m'am abătut pe la păzitorul de pădure de atunci și întrebându-l despre pomul cel miraculos, a ris și a țise, că aceea e o povește, pe care o a făcut antecesorul său“.

Mă conduse apoi la ruinele unei biserici vechi și-mi arată un pădureț, despre care țise, că ar fi pomul cel miraculos. Se întâmpla, țise el, să se găsească câte odată în dimineața Crăciunului mere pe zăpadă, dar acestea nu sunt din noaptea aceea, ci de mai înainte.

După cum știu țeranii, merii pădureți au câte pe o crangă subțire mere, dintre cari unele nu se desvóltă de ajuns și nici nu se coc, de aceea nici nu cad de pe măr deodată cu celelalte, ci mai târziu, când le aruncă vântul și frigul. Ómenii superstițioși dacá află mere de acestea în zăpadă în ziua de Crăciun cred, că au crescut în noaptea aceea numai. Vedem din acéstă povestire a medicului silesian, cum chiar un simplu pădurar și esplică ivirea merelor pe acel timp de iarnă ca o aparițiune fórte naturală. Cam așa se va fi născut acéstă credință și în alte părți ale Germaniei din aparițiuni de aceste, pe cari ómeni superstițioși le-au povestit ca niște minuni, ce trecând din gură în gură au ajuns să pună basă la o astfel de credință. Chiar și pe timpul lui Goethe și a lui Schiller mai trăiesce acéstă credință.

După-ce odată și-a făcut loc acéstă credință, fantasia creștină, voind să-i rídice ímportanța o aduce în legătură cu creștinismul și anume cu cântarea bisericéscă: „Toiag din rădăcina lui Iessei și flóre dintrínsul Christóse etc.“ și o justifică astfel susținându-se, că dacá Christos este din rădăcina lui Iessei și flórea din acesta e fórte natural, ca să înflórescă pomii cu ocasiunea nașterii Mântuitorului. Pusă odată pe acéstă basă ea trece și în cântările bisericesci, ce au fost versificate în acest timp, până ce un predicător vienez (Ulrich Megerle) pe la finea vécului al 17-lea în o predică amintesce de acest mit țicând: „Pe când s'a născut fiul lui Dumnețeu s'au întâmplat multe lucruri miraculóse. Zăpada cea mare din acel ținut a dispărut momentan și deodată s'au arătat pomii cu flori și frunze; pámêntul s'a înfrumșetă și acoperit cu florile cele mai frumóse“.

Tot pe timpul acesta povesteste un anumit Prătorius, că trandafirul de Ierichon, care peste tot anul este uscat și ca și mort, în noptea de Crăciun se desvîltă și dă un miros foarte plăcut. Acastă flóre înainte de nașterea lui Christos era necunoscută și a apărut numai după ce-a fugit Maria cu Iisus în Egipt, pentru aceea s'a și dedicat lui Iisus.

Dar nu numai despre acastă flóre se credea astfel, ci și de alte multe plante, de cari se légă totdeauna și câte o profețiă cu privire la anul viitor, că va fi fructifer, că va aduce multă bogăție peste ținutul unde a înflorit, că va fi acolo multă bucurie și veselie peste întreg anul. În secolul al 18-lea se ivesce acastă credință și în Anglia precum și în Scandinavia. Mitul din Anglia se légă de persóna lui Iosif din Arimathia, cel cunoscut din biblie. Despre el se dice, că și-ar fi împlântat în pământ în séra de Crăciun toiagul, ce și'l tăiaze înainte cu câți-va ani din un trandafir sêlbatic. Nu mai decât a și prins rădăcini, a înverdit și deja în ziua următoare a și fost tot plin cu flori. Un șir lung de ani înfloria el în tótă noptea de Crăciun; de asemenea s'a întêmplat și cu ramurile luate dela el și plantate altundeva. În cursul vécurilor s'au prăpădit toți pomii acestia și s'a conservat numai unul din ei în ținutul Somerset. Încă pe timpul lui Carol I. Stuart (1625—1649) se aducea regelui și reginei la sêrbătórea Crăciunului un ram din acest pom, ce înflorise numai în noptea premergătoare și acésta se făcea cu mare procesiune.

În resbelul civil, ce a urmat între rege și parlament, s'a ars și acest arbore, dar cu acesta nu s'a stins cel din urmă, deóre ce un surcel al acestuia s'a plantat în cantonul Buckinghamshire. Acesta înfloria în tótă noptea de Crăciun, deși înfloria și la timpul obicinuit.

În noptea de 24 spre 25 Decembre st. n. anul 1753 s'au adunat o mulțime de ómeni cu făclii, lumini și lampióne în jurul acestui arbore spre a vedé, cum se ivesc florile. Óra de mieđul noptii bate și semne de înflorire ca în palmă.

Mulțimea se depărtéază în đori de đí decepționată, dar cu acésta nu se sfîrșese încă credința. Se afirmă din o parte și din altă cu óre-care siguritate, că aceea nopte nu a fost adevérata nopte de Crăciun. Organele polițenesci și aduseră

hotărîrea să delătore acel arbore, când iată'l că în 5 Ianuarie n. înflorește.

În urma acestei întâmplări mandatul trebui retras, căci acela atacă poporul în sentimentul său cel mai sânt.

Pe lângă aceste credințe în evul de mijloc se mai credea, că din mormântul alor doi amoresați răsar doi arbori, cari se învîrtesc unul pe lângă altul.

Acastă credință e cunoscută și ați fiind cuprinsă în cântecele poporale și în poveștile tuturor sămințiilor de origine germână. Astfel de pomi totdeauna au ore-cari însușiri miraculoase. O pasere vine și se așeză pe ramurile acestor arbori și apoi începe să cânte doios secretul amorului perdut.

În Islanda se afla în anul 1786 un astfel de arbore, ce a fost răsărit din mormântul alor doi amoresați, cari au fost omoriți. Ramurile acestui arbore străluciau în noaptea de Crăciun ca tot atâtea lumini și nici chiar vântul cel mai puternic nu putea să stingă flăcările. În această povestire se cuprinde mitul despre pomul amorului și un alt mit din Franca din veacul al 13-lea despre care se face amintire în Durmas le galois. Durmas vede un arbore ale cărui ramuri sunt acoperite de sus până jos cu lumini aprinse, dintre cari unele stau drept în sus, iar altele cu capul în jos. În vârful acestui arbore se află un copil luminos. Îspăimântat întrébă cavalerul pe papa, ce însemneză acésta și i-se răspunde, că arborile cu lumini însemneză omenimea; luminile cele óble, ómenii cei buni; celelalte ómenii cei răi, ér copilul mântuitorul lumii.

Din cele espuse până aci am văduț că credința despre arborii miraculoși și are rađimul său și în Anglia, ba chiar și în Franca.

Credința acésta nici nu a rămas fără de efect, căci curênd ea puse basă obiceiului de a purta cu ocașiunea producțiunilor dela „Jocul raiului“ arbori împodobiți cu mere și panglici. După terminarea acestor festivități copiilor li-se și da dreptul să culégă de pe pom ceea ce găsiu. Mai avéu Nemții obiceiul de-a arangia un joc popular cam cătră sfirșitul iernei și începutul primăverei, pe unele locuri cam pe la Crăciun. Acest joc representa lupta dintre iarnă și vară. În aceste

jocuri vara era simbolisată în unele locuri (în cantonul Appenzell) prin un arbore, pe care se aflau mere, pere, nuci aurite și panglici cam așa ca la pomul de Crăciun de aji.

În cele înșirate am văzut credințele poporului germân cu privire la înflorirea pomilor în noaptea de Crăciun; am văzut și credința Englezilor și a Svedilor referitoare la pomii miraculoși, ba am văzut chiar și o legendă mai de aproape a Francesilor, care poate fi adusă în legătură cu credințele poporilor amintite. Din această frământare spirituală apare deodată obiceiul de a pune ómenii cu ocasiunea sêrbătórei Crăciunului pe la casele lor arbori și anume brađi, căci aceștia sunt pururea verđi.

În Boemia deja prin vécul al 14-lea pun pomul de Crăciun în curte, după cum povestesc presbiterul Aleso din mănăstirea Brenov lângă Praga (anul 1400) în o cântare de Crăciun unde se ăice, „Dubecz stogy prostrzed dvora“ ceea ce înseamnă „un stejăruț stă în mijlocul curții.“ Obiceiul de a pune arborii în curte era în us în Anglia mai întăiu cu ocasiunea anului nou, apoi la sêrbătórea Crăciunului; astfel de arbori se punéu nu numai în curțile și casele ómenilor, ci chiar și în biserici prin vécul al XV-lea și al XVI-lea. Împodobirea bisericii cu arbori s'a păstrat chiar până în ăilele nóstre. În Germania acest obicei de a împodobi casele la Crăciun cu tufiș înflorit se ivesce numai în vécul al XVIII-lea, de când există și doveđi dela deosebiți scriitori. În secolul al XV-lea, XVI-lea și al XVII-lea nu se face nici o amintire despre acésta. Îndată ce încep a se împodobi casele astfel și darurile de Crăciun se fac în o formă mai solemnă.

În tabloul lui Iosif Kellner: „Das Christbescheeren, oder der fröhliche Morgen“ este reprezentată împărțirea darurilor de Crăciun. În un colț al acestui tablou se poate vedé un arbore verde, pe care ard trei lumini, fiind înfrumséțat acest arbore în diferite chipuri. La mijlocul arborelui se află un inger, care ține două lumini aprinse în mână. Chipul acesta este de prin anul 1790. Obiceiul acesta era deci întrodus la familiile de cetățén din München, pe vremea acésta, ca o festivitată de Crăciun. Tot din timpul acesta s'a păstrat în autobiografia pictorului Adam Albrecht (născut în Nördlingen în anul 1786) următórea povestire din timpul tinereței sale

„În Nördlingen nu se întrebuintează bradul la Crăciun, ci se pune în un colț al casei un surcel de cireș sau vișin în un vas mare. Astfel de surcei se prind și pe sărbătorea Crăciunului înfloresc, ajungând câte odată până în plafonul casei și servesc ca un ornament al ei, ceea-ce și ridică foarte mult sărbătorea nașterii Domnului. În a produce astfel de arbori rivalizează familiile una cu alta, și aceea, care are cel mai mândru pom este mai superbă.“ Încercări de natura acesta adecă: de a face să înverdescă și înflorească anumite ramuri, se făcêu și în alte părți ale Germaniei; așa încât din timpul acesta se povestesc acest obicei din mai multe părți.

Primul pas, ce se face în perfecționarea acestui obicei este, că ómenii încep să imiteze natura, înfrumșetând cu flori de hârtie anumite tufe și mai târziu chiar ramuri de brad, pe cari le împodobesc cu panglici. Acesta imitațiune a naturii contribue la aceea, că obiceiul de a împodobi brădulețul în diferite chipuri și de a'l pune în casă, pe masă, pe alte lucruri, la feréstră, ori în un colț al casei se se prefacă în un anumit obicei, ce se ținea numai la sărbătorea Crăciunului. Acestă transformare se întêmplă pe la sfîrșitul vécului al XVI-lea și istoria nu cunósce înainte de anul 1605 un pom de Crăciun, adecă un pom împodobit anume pentru ziua de Crăciun numai fără de a avé și o altă însêmnatate. În cele dóuë vécuri urmátore se răspândește foarte încet și numai pe la sfîrșitul vécului al XVIII-lea ia un avênt mai puternic; favorisat de literatura clasică germánă, precum și de resbelul lui Napoleon cel mare se răspândește atât de repede, încât în primii cinci-deci de ani ai vécului present cuceresce tótă Germania, iar în jumétatea presentă a vécului cuceresce întrégă lumea, așa încât astăzi e răspândit aprópe preste întreg pământul. Unii scriitorii de pe la începutul vécului al 18-lea condamnă obiceiul pomului de Crăciun, numindu'l anticreștin și diavolesc.

Scrierile lor au avut însă efect contrar, căci el se răspândește atât de mult încât în anul 1737 un docent de drepturi din Vittenberg Carol Gottfried Krislinguis ne povestesc despre mai mulți pomi de Crăciun, ce se puneau pentru fiecare persónă din familiă. Din timpul acesta începênd, veștile

despre pomul de Crăciun sunt mai dese și le aflăm la mai mulți scriitori.

De aici înainte îl aflăm în societățile literare, ce se întruniau spre a serba împreună séra de Crăciun, îl aflăm în castele deopotrivă, ca și în casele țerănesci și cetățenesci și încă având și lumini aprinse. Ca un lucru curios apare, că lumea cea mai alésă a Berlinului nu l'a fost întrodus încă pela începutul vécului nostru sub cuvânt, că acest obicei este ceva prea comun, prea ordinar.

Nu scim cum se esplicăm acéstă escepțiune, când regula generală ce putem scóte cu privire la răspândirea acestui obicei este : mai întâiu l'au întrodus locuitorii din orașe, apoi cei din sate. În Schleswig-Holstein încă pe la a. 1865 era întrodus numai în cetăți și preste tot numai la ómenii cei mai cu stare.

În Danemarca însă și în Norvegia încă în a. 1830 se punea un pom de Crăciun în odaiă. În Svedia pe la începutul vécului present se adunau în nóptea de Crăciun țeranii în cete spre a'și căuta un arbore singuratic, în un loc liber, pe acesta'l aprindeau și aici în jurul acestuia își petreceau și se veseliau, dându-i acestui obicei un caracter sərbătoresc. După ce odată pomul de Crăciun și-a eluptat existența sa în urma unei frământări spirituale, ce s'a petrecut nu numai pe pământ germân ci și în Anglia, pe la sfirșitul vécului trecut și începutul celui present, ia un avânt mai puternic, perdându-și caracterul său local și devenind din ce în ce mai general. În câteva decenii cuprinde tótă Germania și devine un articlu comercial căutat în apropierea sərbătórei Crăciunului. Modul, cum s'a răspândit el în tóte colțurile Germaniei se póte urmări în documentele literare; pentru trebuințele nóstre însă este de ajuns a sci cum s'a desvoltat, prin ce schimbări a trecut și cum se póte urmări până la cele dintâiu începuturi ale lui. După cum am vădút, acest obicei nu se póte considera ca unul, care ar fi de *origine curat germână*, ci mai mult ca un product, la nascerea căruia au contribuit și *spiritul altor popóre*, de aceea chiar și Nemții dic, că e de origine indo-germană și nu curat germână. Ba se află o tradițiune poporală din Lindenau de lângă Lipsca, carea transpune originea lui în Svedia. Acéstă tradițiune ivită în primul pătrar al vécului nostru ne spune următóarele:

În toamna anului 1632 s'a întemplat lupta dela Lützen.

Mulți dintre răniții din Svedia până la reînșănătoșare au rămas prin satele de prin pregiur. În Lindenau se afla un oficer împușcat prin mână. Aicia fu foarte bine îngrijit și se învrednici de o primire amicală din partea comunității bisericesti protestante. În curênd se vindecă rana și deplin restaurat putu să plece în patria sa.

Înainte de a se depărta voi să-și arete recunoștința și mulțamita față cu comuna, de aceea rugă pe preotul locului să-i permită a arangia în biserică o sêrbătore de Crăciun „după obiceiul patriei sale“. Primind permisiunea arangia o astfel de festivitate, cu care ocașiune, între altele, se aședă și un brad, pe ale cărui ramuri se aflau nisce lumini aprinse. În Svedia de altă parte este foarte acreditată părerea că aicia a venit din Germania. Nu se pôte sci deci cu tótă siguranța, când și unde a apărut primadată, dar se pôte afirma, că partea leului la întroducerea acestui obicei o are totuși poporul germân și că în forma, cum el se ține astăzi, din Germania și-a luat începutul și s'a împrăsciat în tóte părțile lumii. După-ce pomul de Crăciun cătră sfârșitul deceniului al treilea al vécului nostru cucerese punctele principale ale Germaniei, cam pe acest timp trece marginile Germaniei și străbate în Ungaria mai întâiu numai în familiile germâne, apoi la clasele mai înalte ale aristocrației magiare și mai târziu și pe la familiile de cetățen.

În Francia l'a întrodus archiducesa Elena de Orleans în „Tuilerieus“ (castelul împărătesc) în a. 1840 dar a trecut mult timp până-ce s'a putut împămênteni. Înainte de trei deci de ani numai, voind Nemții să împartă daruri de Crăciun la copiii săraci dela scólele lor din Paris, au cutrierat tot Parisul, căutând pretutindenea și abia au aflat un brăduleț mic, pe care l'a fost adus un locuitor dela țeră, fără de nici un scop, numai așa din întemplare. Nu trece mult însă, și în anul 1869 se și găsesc brați de vëndut în cele mai multe piețe și pe la florării; semn că se căutau. În anul 1890 din 10 până în 15 Decembre în halele centrale se aflau sute și mii de brați, pe lângă cei-ce se vor mai fi vëndut și prin alte locuri. Se dă cu socotéla, că se vënd cam 30000—35000 de brați, dintre cari a treia parte vin pe familiile germâne, elsaciene, austriace și elvețiene, iar

ceialalți pe familiile franceze. Atât de tare se răspândește pomul de Crăciun, încât unii Francesi încep să-l considere ca o primejdiă pentru caracterul frances. Dar nu numai în centru, ci și în provincă se răspândește cu deosebire prin reuniunile de binefacere, când se împart daruri săracilor, ceea-ce se face totdeauna la sărbătorea Crăciunului. Tot pe timpul, când a străbătut în Paris, a străbătut și în Londra.

În anul 1840 s'a căsătorit regina Victoria cu prințul Albert de Sachsen-Coburg. Prin el se introduce pomul de Crăciun în palatul regesc, de aci la aristocrația și apoi la cetățenii cei mai de frunte. Astăzi în Londra e foarte răspândit, ba încă și în alte cetăți ale Angliei. Obiceiul pomului de Crăciun aici e altcum ca în Germania. În séra de Crăciun nemijlocit după diner, înainte de a se ridica damele dela masă, se lasă să circuleze un brăduleț din mână în mână. Fie-care-și ia cu mâna proprie de pe ramurile pomului darul, ce este destinat pentru el. Dar nu numai în Franția și Anglia ci și în Rusia a străbătut pomul de Crăciun, mai cu samă în Petersburg și Moscva în clasele aristocrației; de asemenea și în Italia. Ba a trecut marginile Europei și se pôte vedé și în celelalte continente. Cu deosebire în America de nord, unde se face din fer cu ramuri cu tot ca și un brad. Fiind găurit, pe dinlăuntru se conduce gaz, care lăsat să iasă pe diferite locuri se aprinde. Ba chiar și cu o sirmă electrică se încungiură pomul și se iluminează cu lămpi mici electrice. Pomul prin un mechanism se pôte învêrti în jurul osiei sale și adus fiind în legătură cu un aparat musical, prin învêrtirea acésta face să răsune în sală cântări plăcute. Êtă pân la ce perfecțiune l'au adus Americanii!

Dacă pomul de Crăciun și-a făcut drumul până și prin America și pretutindenea, unde s'a vîrit, s'a validat cu tótă puterea, apoi nu putem să ne mirăm, că și la noi la Români a început să prindă rădăcini și pare, că din an în an cucesce teren tot mai mult.

Deja este îmbrățișat și de literatura noastră. În foiletónele diarelor și în foile literare și beletristice se vorbesce de acest obicei în un astfel de mod, ca și când el ar fi un obicei propriu național și nu importat dela străini. Cu tóte că nu se pôte admite părerea, că acest obicei și l'ar fi însușit un nu-

măr mare din societatea noastră românească, cu toate că el se ivesce încă numai în rari locuri, totuși când el e în us în instituttele noastre de educațiune se poate prevedé cu siguranță, că se va încetățeni din ce în ce mai mult. Mai mult, când vedem, că se introduce fără nici un scrupul, chiar în acel loc, pe care totă suflarea românească îl privesce de centrul de activitate culturală a poporului român, nu mai putem să ne îndoim de viitorul lui.

Iată ce ne împărtășese organul „Timpul“ în numărul dela 25 Decembre v. 1894 în rubrica „Informațiuni“. „Eri la 2 ore a avut loc în sala Eforiei spitalelor civile sêrbarea pomului de Crăciun, petrecere oferită de primăria capitalei, prin servițul ei de asistență publică, copiilor săraci din Bucuresci. Sala era foarte frumos decorată și pomul bogat împodobit. Logile pline de o lume alésă. O musică militară înveselea inima vecinic tristă a micuților desmoșteniți de sôrte.“ Din capitala României deci și încă din partea oficiósă se sêrbéză Crăciunul românesc cu pom de Crăciun. Prin mijlocirea familiilor inteligente și a scôlei va pătrunde și în sferile mai de jos ale societății noastre, mai vîrtos, fiind-că aici la clasa de jos va mai afla obiceiuri înrudite și aflând momente omogene se va asimila cu mult mai repede și mai ușor. Când afirmăm acesta ne aducem aminte, că poporul de rënd are multe ocașuni ale vieții sale, când pune un fel de „pom“, care în privința înfrumșetării sale sémână mult cu cea a pomului de Crăciun. Acest obicei sub numirea de „pomul de Cununiă“ este usitat la noi în Transilvania, mai cu sémă aici în fundul regiu.

Acest pom se pune la un an, ori la doi, după cununiă *).

De regulă se pune tómnă pe la Sânta Maria cea mică când însurăței plecând la tîrgul din apropiere cumpără vre-o douăspredece vase de lut, cam de comun ulcióre, lumini de cêră, mai multe specii de póme și tot felul de turte, zaharicale, pe unele locuri și colăcei, mere, nuci, prune etc., apoi atâtea parastase, câte ulcióre au cumpărat, făcënd pentru preot și cantor mai frumóse, decât celelalte.

*) Veđi: Nunța la Români de S. Fl. Marian și Elena C. Sevastos.

Fiind toate pregătite chiamă pe preot și cantor în Dumineca următoare, apoi pe nașii de cununiă și alte némuri.

Pe lângă aceștia mai chiamă și alți 12 ómeni săraci și apoi după serviciul divin se adună cu toții la casa aceleuia, care dă pomul de cununiă. Înșurăței cu ajutorul nașului pun mai multe mese lângă olaltă în șură, ori alt loc, le acoper cu fețe de masă apoi pun în fruntea mesei un *pom stufos*, pe care-l implântă în pământ, se stea așa, cum a stat unde a crescut și-l încarcă cu tot felul de póme. După aceea împletesc din lucruri de céră un șarpe mare, cu un măr în gură, apoi iau o bucată de pânză albă, învăluită la olaltă și legată cu arniciu roșu, cu turte, de mai multe lumini de céră. Tóte acestea cu șarpe cu tot le pun pe pomul de cununiă, care însemnéază pomul lui Adam în paradis. Pe mese se pun ulciórele și lângă fie-care ulcior se pune un parastas, cu pom în el și încărcat de mere, lumină de céră, covrigi și turte. Pentru fie-care păreche de ómeni se pune câte un parastas, iar pentru preot și cantor se pune deosebit și sub pomul lor se pune și câte o merindéță nouă, cari au să rămână în proprietatea acelora, înainte a căroră s'au pus. La masă șed după rang și bătrânețe; iar pe urmă sunt cei doispredece săraci. Tótă părechia are ulcior și părastas cu pom, numai nănașii nu au, căci pentru ei e destinat pomul din fruntea mesei.

Preotului i se mai dă și pelea acelei oi, pe care a tăiat-o pentru ocasiunea acésta. În decursul prânzului, pelea oii se pune pe paie sub picioarele preotului, iar după terminarea ceremonialului devine proprietatea lui.

După-ce s'au așezat cu toții la masă, preotul începe slujba obicnuită, carea este usitată numai la astfel de ocasiuni.

Terminat odată ceremonialul religios nou căsătoritul prindând pomul cu mâna dîce cătră nănaș: „Pe lumea asta să fie al Domniei tale, pe ceealaltă al meu“. După aceea se îndreptă cătră preot și cu mâna pe pomul cel implântat în parastas dîce: „Părinte! pe lumea asta să fie al d-tale, iar pe ceealaltă să fie al meu“ și așa la toți pe rînd. Fie-care 'și descarcă pomul său și nănașul scoțînd pomul său din pământ 'l descarcă; iar în schimb pentru pomul de cununiă nănașul dă finului seu un vițel. După acésta se începe prânzul. În felul

acesta se sêrbézá pomul de cununiă, ori „mêrul de cununiă“ cum i đic pe unele locuri.

Pomul acesta se obicinuesce însă și în alte părți ale Transilvaniei, anume prin ținutul Rodnei, însă nu după cununiă, ci în presera cununii și însemnézá că însurăței și familia lor sê aibă pe ceealaltă lume un pom sub care sê se pôtă odichni. În unele locuri „pomul de cununie“ e brad, iar în altele este o ramură de măr, ori de prun. În țera Bârsei mirésa pregătesce un brad încărcat cu mere, peré, colaci, turte, covrigi, zaharicale etc., pe acesta-l acopere cu o cârpă mare, 'l dă apoi vornicului, când merge la biserică și apoi când se cântă „Isaia dănțuesce“ merge cu bradul acoperit înaintea tinerilor; la eșire din biserică bradul se descopere și rămâne în proprietatea vornicului.

În Munții apuseni bradul decorat se împlântă în o pâne și se predă mirelui și miresei. Iar în alte părți din ținutul acesta tot cu ocasiunea nuntei, câți-va feciori aduc un brad gros, pe care-l curăță de cójă și crengi până aprópe de vîrf. La vîrf rămâne necurățit și apoi nevestele cele tinere și îndemânatice îl împodobesc frumos și pun pe vîrf un colac și o sticlă cu vin.

Astfel pregătit se împlântă în curtea, unde e ospetul.

După ce s'a isprăvit cu nunta un flăcău voinic se sue după colac și vin, le aduce jos, și-le împărt flăcăii între sine, iar cel ce l'a scoborît mai primesce și o cinste dela mire.

Bradul se mai folosesce și în alte chipuri cu ocasiunea nuntei, anume ca „stég“, adecă se înfrumșetéză un brad cu năfrămi, panglice și cu clopoțele, pe acesta îl duce „stegariul“, unul din prietiniî mirelui, când merg mirii la cununie, apoi în tot decursul nuntei, ba chiar și la joc îl are, scuturându-l mereu, ca sê sune clopoțelele. Nu numai la nuntă, ci și la alte ocasiuni bradul este un arbore predilect al poporului nostru, de care face multă întrebuintare în unele momente mai importante ale vieții sale. Mai cu mult ceremonial se întrebuintéză la înmormântări. Mai în tóte părțile locuite de Români, dar mai cu samă în Transilvania se împodobesce un brad cu flori, cu năfrămi, mere, smochine, nuci, prune uscate, stafide și se pune înaintea casei mortului.

În Dobrogea se mai împodobesce și cu lână roșie, ștergare, busuioc și hârtie albă.

În ținutul Hațegului și în Munții apuseni, bradul nu este decât o suliță de brad, ce se pune la grópa unui fecior ori fete, cari au murit tineri. În vârful lui se lęgă năfrămi, cârpe roșii, de cari se anină un clopoțel mic și inelele mortului și astfel înfrumșetăt se împlântă lângă crucea mortului. Dacă nu se află brad prin apropiere este obiceiul prin părțile Hațegului să se ducă călăreți, cântând din fluere cântece de jale și când trec prin vre'un sat cu el fetele es întru întimpinarea lor și cântă până trec din hotarele satului cântecul bradului. Un fragment din un astfel de cântec de pe valea Hațegului este următorul :

Bradule, brăduțule,
Cin' ți-a poruncit
De mi-ai coborit
Din vârful de munte
Dintre sihle multe
Jos în jos la țeră,
Unde-i ap' amară
În mijloc de sat
Vântul să te bată
Sóre să te ardă
Nime să nu-ți credă?

În Basarabia la cap și la picióarele mortului stau aprinse câte două sfesnice cu luminări de céră; pe lângă sfesnice se mai pun și patru crengi de copac câte cu trei craci, cari se numesc „pomi“. Aceștia se împodobesc cu stafide, smochine, alămi, mere, nuci, înșirate tóte pe ață; la cei mai avuți acestea fructe se și poleesc, unii mai acață și năfrămi, tulpane și o bucată de pânză, cari tóte se dau de pomană la cei-ce duc mortul la grópă *).

Din obiceiurile arătate am putut primi convingerea, că folosirea bradului, ori a altui arbore, din partea poporului de rënd la cununiă și înmormântare, aduce mult cu pomul de Cră-

*) Veți: Convorbiri literare a. XVI Nr. 1 Theodor Burada. Datinele poporului român la înmormântări,

ciun, căci și poporul îl înfrumșează și și acesta la astfel de ocațiuni împarte daruri celor de față.

Diferința este numai în privința ocaziunilor, la cari îl folosește poporul nostru și cel germân. Am văzut însă în istoricul pomului de Crăciun, că nici Nemții nu l'au folosit dela început la Crăciun, pe unele locuri la sf. Nicolae, iar pe altele la Anul nou. Am văzut totodată și peripețiile, prin cari a trebuit să trecă până ce s'a format ca obiceiul de Crăciun. Ba nu e nici pe deplin dovedit, că el ar fi de proveniență curat germână.

Mult mai probabilă este admiterea părerii, că și în punctul acesta a fost poporul germân influențat de vechii Romani, căci cultura latină și elină sunt stâlpii pe cari se ridică mărețul edificiu al culturii germâne. Ceea-ce ne îndreptățește la această presupunere este împrejurarea, că și la Romani aflăm ceva analog cu aceste obiceiuri. Și anume:

În viața privată a Romanilor din Roma, Italia și toate provinciile cu datini romane, prima Ianuarie a fost ziua începutului norocos, când fie-care căuta să-și asigure binecuvântare, sporiu și norocire preste tot anul și fiecare căuta să lucre ceva.

Toți se îmbrăcau în vestimente curate, încunjurau sfada, ca să nu se vatemă unul pe altul, se salutau, și gratulau și-și făceau daruri unii altora, cu deosebire se cinsteau cu faguri de miere, smochine, bani vechi, chipul Țeului Ian, și cu alte daruri, ce însemnau noroc și bucurii, mai cu samă *cu ramuri de laur din Dumbrava Țeței Strenia*, Țeța de binecuvântare a Sabinilor. Acastă datină cu ramuri era vechiă, încă pe timpul regelui Sabinilor Țațiu, contemporan cu Romulus se aduceau din dumbrava amintită ramuri la anul nou, și se puneau în curtea regescă.

De aci s'a derivat datina de a trimite la anul nou amicilor și cunoscuților *ramuri de laur și de palmieră* cu pofta de fericire și daruri cu deosebire: smochine, turte de miere, ca anul nou să aducă multă dulcetta cu sine.

Punând în paralel obiceiul de Crăciun cu acest obicei și cu cele înșirate ale poporului nostru, dintre cari multe ne conduc chiar la originea lor romană, nu putem să priim pomul de Crăciun ca ceva cu totul străin. Precum în

cultura spiritului unui individ și a unui popor numai acele idei pot intra în sfera gândirilor vechi, cari sunt cu acestea mult puțin omogene, tot astfel numai acelea obiceiuri pot fi îmbrățișate de un popor, cari în sinul obiceiurilor indigene află puncte de atingere.

Stând astfel lucrul, noi nu avem să ne sguđuim în amorul propriu național, în fața obiceiului pomului de Crăciun, ci mai virtos să-l privim cu óre-care liniște și fără nici o témă, că va altera caracterul nostru național. Acest obicei și așa e pe cale de a deveni un bun comun al tuturor popórelor cu óre-cari pretențiuni culturale.

Tot ceea-ce ne-ar dicta datorința noastră națională este că să căutăm a-i da o formă mai românescă, inpestrițându-l cu colinde și cu alte obiceiuri de-ale poporului, de cari în nici un chip nu ne este permis să ne înstrăinăm. Poporul nostru este acela, care dă viața națiunii noastre, de aceea mi-am ținut de datorința în cercetările de față, de-a studia viața acestuia și a căuta aici puncte de întâlnire, referitoare la obiceiul pomului de Crăciun.

Aceste cercetări nu pot avé alt scop, decât de-a trage asupra acestui moment din viața noastră socială atențiunea tuturor bărbaților înspirați de binele și progresul poporului român.

Dr. Petru Șpan.

Dr. G. WEIGAND.

Cel mai nou membru onorar al „Asociațiunii“ este profesorul universitar din Lipsca, Dr. G. Weigand.

Numele d-lui Weigand s'a făcut în fórte scurt timp cel mai popular nume străin între Români. Cunoscut între învățații noștri prin opurile sale erudite scrise despre frații din Macedonia, dl. Weigand a știut să se facă cunoscut până adânc și în masele poporului țeran prin călătoria sa întreprinsă în vara trecută prin Bănat.

Trecând prin tóte ținuturile, oprindu-se în fiecare centru românesc câte 4—5 zile dl. Weigand a cercetat în călătoria sa cele mai însemnate comune românesci, a făcut cunoscința

cu cei mai de frunte bărbați ai Românilor bănățeni, precum și cu cei mai neînsemnați țerani.

Dar mai ales cu țeranii se îndeletnicia dl. Weigand. Când ajungea în vr'o comună, după ce s'a așezat la părintele satului și a luat ceva de mâncare, ceea ce de altcum cu ospitalitate i-se oferia, dl. Weigand cerea mai ântăiu, ca să-l conducă la vr'un țeran, care n'a pomenit scólă în copilăria sa, care n'a pătruns încă vrajea măiestriei de a ceti și scrie buchi, dar a învățat dela bunică-sa povești, ori știe însuși să spună versuri și cântece, ori pilde de cele cari în vorbe scurte cuprind comori mari de înțelepciune.

Și se punea cu el la povești, în limba românescă, pre care a învățat'o binișor și în graiu viu, nu numai în scris. Cu o vorbă dulce și cu o tactică deosebită scia foarte bine să deștepte increderea omului; apoi se pornia cursul divanului și „djivăniau,“ și „djivăniau“ despre câte tóte.

Mai vorbea apoi și cu copii, mai ales cu de cei micuți, cari n'au fost încă influințați de învățătura dăscălăscă, și în cari astfel avea garanța de a auđi de la ei graiul viu curat așa, cum el se pronunță în părțile locului.

Graiul viu al poporului, modul de pronunție al lui, acésta era preocupațiunea profesorului germân, care în felul acesta face cele dintăiu studii basate în dialectologia limbii românesci.

Călătoria începută în Bănat dl. Weigand o va continua în vara viitoare prin Transilvania. Dînsul și-a propus ca tóte feriile să și le foloséscă spre astfel de studii și în decurs de câți-va ani să percurgă tóte ținuturile locuite de Români (dacoromâni) ca cunoscând pe base stientifice pronunția limbei românesci, după cum ea există prin diferitele ținuturi se pună fundamentul studiului limbii nóstre după cerințele moderne ale filologiei.

Astăđi în filologie se pune foarte mult pond pe limba vie a poporului țeran așa după cum o pronunță el, neafectată și nealterată de curente artificioase ale purisării, ori înfrumșetării limbei, după cum aceste curente dominéză în clasele inteligente. Filologii caută acum să între în însași viața limbii, în împieriul sunetelor, cari sunt cu mult mai multe de cât câte litere

cunoscem în alfabet. Ei caută să perfecționeze și alfabetul astfel, ca să se pótă reda prin litere mai complet și mai fidel icóna cuvântului, caută să stabiléscă legile schimbărilor fonetice, cari încă se fac sistematic și cari în filologia modernă trec de criterii mai sigure pentru clasificarea sau stabilirea înrudirii limbilor decât alte criterii.

De fapt dacã considerãm limba ca un organism viu, ce se desvóltă, apoi isvorul de viață al acestuia este limba clasei neculte a țerănimei. Aci limba este mai genuinã, mai bogatã în nuanțe fonetice, mai plinã de viață productivã, și de aci împrumutã limba literarã neconținut forme nouë, prin cari se întineresce și îmbogățesce.

De aceea se pune astãdi așa mare pond pe fonologie și dialectologie. Noi Românii în privința acésta n'avem decât încercãri de studii, și așa se vede, că dl. Weigand va fi cel dintâiu, care ne va da pentru limba nóstrã un op fundamental de valóre.

Lucrarea d-lui Weigand de altcum se estinde la tot ce e de interes în limbagiul poporului, și astfel va face o operã, care e pabubã, că n'a apãrut înainte de ce domnul Hașdeu s'a apucat de „Magnum Etymologicum“, cãruia i-ar fi fãcut servicii indispensabile.

Deși fórte cu mult interes privim cu toții la studiile d-lui Weigand, am fi nesinceri dacã nu o am spune, cât de mult ne genézã, că nu s'a gãsit pãnã acum nici un Român care s'e o facã, și a trebuit s'e vinã un germãn, care ori câtã erudițiune și zel ar avé, totuși nu va puté s'e o facã așa de perfect ca și un Român cu același aparat și talent, cãci acesta ar mai avé în favor și simțul acela fin al limbii materne, pe care un strãin nu și-l póte însuși. Cu atât mai virtos cã o atare lucrare taie așa dícând în sufletul limbii.

* * *

Diua, în care Dr. Weigand a sosit în Timișóra, mie special îmi va rămâné ca un scump suvenir. Eram deja avisat când va sosi, dar întârziase și veni mai târziu.

Era într'o di de la începutul lui August. Eram de diminețã în redacțiune la „Dreptatea“ și nu sciam ce temã s'e-mi

aleg dintre mai multe pentru un prim-articol. Precând mă gândiam așa nehotărît étă îmi vine un óspe, cunoscut nou din depărtare, pe care trebui să-l primesc. Ori cât de mult îmi plăcea să mă întrețin cu óspele meu, eram într'o perplesitate mare, căci timpul trecea și eu nu mă puteam apuca de lucru.

În fine pe la 9¹/₂, când eram aprópe să cer scusă óspelui meu și să-i espun starea lucrului, étă că mai sosese un domn în redacție. Tiner, ca de 35 ani, de o statură mai mult ca mijlocie, blondin, cu barbă galbină, ochi vineți, în fine figură simpatică, mă surprinse fórte mult dar la moment am dat cu socotéla că cine e. Era Weigand.

Ne-am întreținut toți fórte veseli de cunoșcința reciprocă până cătră 10 óre. Istețul profesor se vede că a observat nedumerirea mea, și m'a lăsat, ca să ne întâlnim la prânz.

În fine am remas liber. Tema de articol mi-s'a impus. Am scris un salut profesorului Weigand, dar am scris ca în galop. La 12 fóia a apărut ca de regulă, și Dr. Weigand a fost surprins la masă vėđénd prim-articol dedicat dînsului.

„Așa iute nici în Lipsca nu se tipăresce“ — observă el zimbînd. Și mai surprins a fost când d. a. la 3 i-am prezentat un număr de lux, tiparit pe hârtie fină, cu litere într'aurite, cu titlul foii în tricolor național și tricolorul germân roșu-alb-negru.

Am spus reminiscența acésta personală, ca să se vadă cu câtă însuflețire și iubire a fost primit Dr. Weigand din partea nóstră, însuflețire manifestată pretutîndenea în tot decursul călătoriei sale. Cât de dureros a trebuit apoi să impresioneze pe d-l Weigand o scrisóre penibilă publicată tot în „Dreptatea“ și subscrisă „mai mulți bănățeni“, în care i-se aducea d-lui Weigand aminte, că nu noi avem lipsă de dînsul, ci dînsul de noi, că Românul mai are și altă ambițiune, iar nu numai aceea de a fi bun *material* de studiu.

Și pentru ce tóte acestea?

Pentru că d-l Weigand în scrisórea sa de mulțămită adresată din Lipsca cătră bănățeni a ținut să aducă aminte bănățenilor, dar într'un mod fórte cu spirit, că mulți i-au promis notițe trebuincióse, cărți și alte date, să nu-și uite dar de a-și împlini promisiunile, ca între cele multe frumóse însușiri ale

bănăţenilor să pótă numëra şi aceea, pentru care însă nu e cuvânt în limba lor: — „die Zuverlässigkeit.“

Pentru o observare aşa de cu spirit a fost pagubă să se revólte „mai mulţi bănăţeni“.

D-l *Weigand* a priceput situaţia şi în loc să se supere, a răspuns într'o scrisóre tot aşa de cu spirit, ca şi cea dintâiu.

Asta e ce ne mângăie.

* * *

„Cum de te-ai apucat tocmai de studiul limbii românesci — d-le profesor?“ — întrebai la o preumblare pe Dr. *Weigand*. — Când eram student la universitate — duse d-l *Weigand*, — mă ocupam cu filologia romană, mai ales cu spaniola şi provençala. Dar dam instrucţii la un student din Macedonia, care era grec. Eu umblam în familie mai în fiecare zi, umblam pe la teatru, la preumblare mai tot cu prietenul meu „grec“, şi am învăţat şi eu neogrecesce.

Odată mă întrebă el, că ce studiez la universitate? Îi răspund: limbile romanice (romanische Sprachen).

— Limbi romanice? Şi mama mea vorbesce acasă o limbă romană.

— Ce limbă? Spune-mi vr'o vorbă din limba aceea.

Şi prietinel grec îmi spuse câte-va cuvinte, cari semănau fórte cu latinesce şi italienesce. Am fost surprins. De limba română încă nu sciam nimic, de cea macedo-română şi mai puţin.

Amicul meu mi-a arătat apoi şi o carte tipărită în limba „mamei sale“, care m'a uimit şi mai mult.

Astfel mi-s'a deschis o nouă lume pe terenul studiilor mele, m'am apucat de limba asta „romană“ nouă, am cetit cărţi, apoi m'am dus cu prietinel meu pe vr'o câte-va săptămâni la ei în Macedonia, la urmă am făcut o călătorie de 16 luni prin Macedonia“.

Din călătorie acesta lungă datéză operele mai însemnate ale d-lui *Weigand*.

Dr. E. Dăianu.

DOCUMENTE

referitóre la istoria lui Mihaiu Vitézul.

I.

Voivodul Mihaiu vitézul ordină tuturor contingentelor lui de armată ca să nu între și să nu ocupe orașul Mureș-Oșorheiu, deóre-ce acolo s'au refugiat familiile nobililor din Ardeal.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda etc. Universis etc.

Miérthogy Székely Mózes uramnak, mi generalis kapitányunknak, Kornis farkasnak és több ez országbeli fü-füembereknek feleségek gyermekek Zekel-Vásárhely vadnak, megengedtük nekik, hogy senki oda, se kozák, se rácz, se magyar, se oláh, se akármi rendbeli hadunk és seregünk ne menjen és az városba be ne szállyon.

Azokáért ti néktek is fejenként hagyjuk és parancsoljuk minden rendeknek, mind magyaroknak, kozáknak, oláhnak, moldvaiaknak és havasalföldieknek, ráczoknak is, mindaz kik mi hadunkba valok s mind penig azonkivül valóknak is, hogy ti és ez mi levelünk tartása szerint oda az helyre se sereggel, se pedig egyébaránt be ne merjen szállni, mert ha ki ez ellen cselekszik, ha mi azféle embereken történik, magának tulajdonítsa. Secus etc. Praesentibus etc.

Datum Albae Iuliae die 24 mensis Nov 1599.

Michael voivoda m. p.

Io Iacobinus secret m. p.

Originalul se află în archivul magistratului din M.-Oșorheiu sub Nr. 75.

II.

Mihail Voivodul ordină orașului din M.-Oșorheiu, ca nobilii de acolo să-și producă documentele nobilitari.

Michael valachiae Transalpinae vaivoda etc.

Nobiles, agiles, nobis dilecti. Salutem et favorem.

Miérthogy országunkban lévő hiveinknek minden rendeknek akarjuk megtudni és érteni mi (nemü álla) pottal kiki nemességét birja és tartja és minemü (:levele vagy:) on rola: akaránk nektek is felöle írni, hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindnyáján valakik ott való városunkban nemeseknek tartjátok

magatokat, arról való leveleket és igazságtokat minekünk is specie minjára st. produkáljátok.

Erről több parancsolatunkat nem várván. Secus etc.

Datum Albae Iuliae die 27 mensis Nov 1599.

Michael voivoda m. p.

Originalul se află în archiva magistratului din M.-Oșorhei sub Nr. 74.

III.

Principele Andreiu Bathori ordină a i-se trimite ovės și vin din Sighișora.

Andreas divina miseratione Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis Bathoreus, Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpine princeps etc.

Prud cesp. rat. Salutem etc.

Mivelhogy borra és zabra nagy szükségünk vagyon, hagyjuk hogy az ott való széktekből küldjétek mindjára st. mi szá munkra fejérvarra ötszáz köböl zabot és tiz hordo jó bort, az melyeknek az árát ez jövendő adatokból defalváltatjuk. Secus etc.

Datum in Civitata Colosvar die 17 Iunii a. d. 1599.

Andreas Cardinalis Bathoreus

princeps Transylvaniae m. p.

Io Iacobinus m. p.

Originalul se află în archiva magistratului de Sighișora sub Nr. 77.

Copia s'a luat singur din motivul titulaturii principelui.

IV.

Mihaiu Vitézul conchiamă dieta țerei pe 24 Novembre în locul orașului Clușiu în cetatea Alba Iuliei.

Michael Valachiae Transalpinæ voivoda etc.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti. Salutem et favorem.

Mivelhogy bizonyos okokból az gyűlést Kolozsvárról ide Fejérvarra halasztattok; hagyjuk annak okáért, hogy az előbbi

levelönkben megirt napra, ad vigesimum diem mensis Novembris ide Fejérvárta tartozzékjöni kegyelmetek. Secus non facturi.

Datum Albae Iuliae die decima mēnsis Novembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michail voivoda m. p.

Originalul proveđut cu sigilul de deget al principelui se află în archiva comitatului din Bistrița.

V.

Plenipotența dată de cătră Báthori István cardinalului Bathori Andreiu, pentru a puté îndeplini ori și ce în numele lui cu principele Transilvaniei Bathori Zsigmond.

Nos Stephanus Bathori de Somlyo, comes perpetuus Craزنensis. Significamus praesentibus nostris, quibus expedit universis, quod nos cum ill^{mus} et rev^{mus} dnus Cardinalis Bathoreus frater noster char^{mus} et obs^{mus} ad serenissimum principem Transylvaniae, ut de communibus familiae rebus mutuo transigerent, omnesque ex quacunque causa exortas contentiones et controversias complanarent, et in veram christianam ac fraternam charitatem redirent, proficisceretur: nos eidem praefato fratri nostro omnem facultatem nomine etiam nostro transigendi, tractandi, concludendi, decidendi et omnia ad praedictum finem faciendi, et si opus fuerit etiam in animam nostram jurandi, tanquam vero et legitimo nostro plenipotentis dedisse, prout hisco damus, concedimus harum serie literarum; promittentes ea omnia, quaecumque nostro nomine facerit, transegerit, tractaverit, concluderit, nos rata et grata habituros, inviolabiterque observaturos. — In cujus rei fidem et testimonium presentes manu nostra subscripsimus et sigillo nostrum onivimus.

Datum Mechoviae die octava februarii anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Stephanus Bathori

de Somlyo m. p.

Scósă din archiva cetății și universității săsesci din Sibiiu Nr. 1455.

RHAETO-ROMANII.

Pe când în timpurile mai noue s'au făcut călătorii și s'au scris studii despre Românii din Macedonia, Istria, Moravia și Silezia, ba și de prin Asia mică, pe atunci o altă ramură a viței latine, un frate dulce al poporului român, a rămas nebăgat în samă și din această cauză este aproape necunoscut. Înțelegem pe Rhaeto-Romani. După-ce Asociațiunea transilvană a intrat în legături cu Rhaeto-Romanii prin dl profesor *Alphons Tuor*, iar Academia română a luat hotărîrea a procura pentru biblioteca sa cărți scrise în limba rhaeto-romană, se cuvine să facem cunoscință cu frații nostri de la pôlele Alpilor.

Rhaetia cea veche (ași Graubünden, Canton des Grisons) a fost ocupată și colonisată de Romani pe la anul 15 a. Chr. Limba moștenită dela vechii coloniști s'a conservat până în secolii din urmă nu numai în Alpii rhaetici (la preste 90,000 locuitori), ci și în provinciile învecinate din spre sud și ost d. e. în Friaul și în Tirol. Cu timpul însă limba rhaeto-romană a fost *strimtorată* din ce în ce mai mult de către limba italiană și *mai ales cea germană*. Astăzi numai vr'o 35—40,000 locuitori din Graubünden vorbesc limba rhaeto-romană. ¹⁾ Aceștia însă țin strîns la moștenirea istorică a limbii lor materne și sunt hotărîți a susține cu bărbăție lupta în contra germanisării cutropitoare. Cu deosebire în deceniile din urmă s'au ivit mai mulți bărbați în sinul Rhaeto-Romanilor — ca C. de *Fluggi*, C. și E. *Palliopi*, *Caderas*, *Caratsș*, *Valentin* ș. a. — cari cu fapta și cu cuvîntul au îmbărbătat pe conaționali lor la păstrarea și cultivarea dulcii lor limbi materne; iar în timpul mai nou *Alphons Tuor* continuă cu succes opera începută.

În urma nisuițelor zelose ale câtorva Rhaeto-Romani însuflețiți s'a înființat înainte cu câți-va ani în Chur (Coire) — capitala cantonului — o societate rhaeto-romană. Președintele acelei societăți este d-l *I. A. Bühler*, profesor de limba rhaeto-romană la gimnasiul de stat din Chur; un bărbat, care aproape o jumătate de secol a lucrat cu cel mai mare zel pentru conservarea limbii sale materne. Societatea se numește: „*Societad rhaeto-romanscha*“ și publică în fie-care an o carte (un anuar) de preste 400 pagine în format mare. Această publicațiune are de scop:

1. Să adune monumentele limbii rhaeto-romane și să le conserve posterității.

2. Să desvólte mai mult simțemânt național în Rhaeto-Romani, cari sunt despărțiți și înstrăinați unii de alții prin munți înalți și dialecte deosebite.

3. Să dea ocaziune talentelor tinere a-și pute publica produsele literare-poetice.

¹⁾ Limba rhaeto-romană are două dialecte: dialectul *surselvic*, vorbit în părțile isvórelor Rinului, și dialectul *engadinic*, vorbit pe la isvórele riului Inn.

Societatea are de present vr'o 400 membri, între cari un mare număr de învățați din toate țările, cari vor să spriginască pe Rhaeto-Romani în nobilele lor nisuițe culturale.

În legătură cu acestea credem de datorință a apela la toți literații nostri și la toți Români de pretutindeni pentru spriginirea morală și materială a acestei societăți. „*Societät. rhaeto-romanscha*“ primesce cu cea mai mare plăcere membrii din sinul popórelor latine. Dealtcum, după cum suntem informați, taxa e de 5 franci la an și membrii primesc gratuit „*anallas*“, adecă anuarul societății, care în librării se vinde cu 7 franci exemplarul.

Comitetul acestei societăți merită cu atât mai mult atenția și simpatia noastră, cu cât el jertfese timp și muncă neobosită pentru progresul societății *rhaeto-romanice*.

În fine ne permitem încă o rugare cătră cărturarii noștri: credem că ar fi de dorit, ca savanții români filologi să se ocupe și cu limba Romanilor alpini, scrutându-o din toate punctele de vedere, mai ales, că ea are o atât de mare asemănare cu limba noastră și în direcție filologică e una din cele mai interesante limbi din Europa.

De încheiere ne luăm voie a pune sub ochii cetitorilor nisce apriieri ale D-lui Dr. *Ulrich*, profesor de limba *rhaeto-romanică* la universitatea de Zürich, asupra activității celui mai nou și zelos literat rhaeto-roman dl *Alphons Tuor*, care s'a angagiat a lucra articolii Enciclopediei Române referitori la Rhaeto-Romani și astfel are să se mai întâlnească cu cetitorii nostri. Iată ce scrie dl *Ulrich*:

„Domnul *Tuor* a tradus deja la anul 1889 tragedia „*Thomas Massner*“ de *Dr. Planta* în *surselvă*. În anul 1891 a scos primul fascicol din „*Poesias Romonselias*“ o colecție de traduceri de cântece germane bine cunoscute. Pe urmă mai multe volumuri poezii originale

Într'un mai nou op al său: „*Il doctor per forza*“, autorul a mers un pas mai înainte: a voit să ofere locuitorilor văilor romanice nu o traducere ci o prelucrare a „*Bolnavului închipuit*“ al lui Molière. D-nul *Tuor* se pare că și-a ajuns scopul perfect: a modernizat piesa, dându-i totodată și coloritul patriei sale. Stilul seu e vioiu și limba arată pe alocurea formațiuni, pe cari înzadar le cauți în dicționare, despre cari însă numai un Rhaeto-Roman va puté spune, dacă ele sunt luate din limba general vorbită, sau dacă sunt individual formate. Deși cine cunoște dezvoltarea vieții limbii și literaturii, nu va puté face tocmai o favorabilă prognosă pentru o apropiată înflorire a literaturii romanice — căci împregiurările sunt mai puternice decât cel mai ferbinte patriotism, — totuși e permis să ne exprimăm dorința, ca traducerile din Molière ale d-lui *Tuor* nu numai să escite gustul în patria d-sale de a umplé lungile seri de iarnă cu lectură potrivită, ci totodată să ajute a stinge setea Romanilor după reprezentațiuni dramatice.

Și mai încolo dorim, ca autorul nostru să găsească în sine destulă forță, ca pătruns de spiritul patriei sale să pótă oferi popo-

rului său și alte opuri cu totul originale. E încă tinăr și-și póte oțeli puterile“.

Ca specimen limbistic și ca probă poetică a d-lui Tuor, lăsăm să urmeze traducerea rhaeto-romană a „Cântului ginteii latine“, care pân'acum n'a aparut în acéstă limbă romanică.

Cântul ginteii latine.

I.

Latina gintă e Regină
Într'ale lumii ginte mari,
Ea pórtă 'n frunte-o stea divină
Lucind prin timprii seculari.
Menirea ei tot înainte
Măreț îndreptă pașii săi;
Ea merge 'n capul altor ginte
Vărsând lumină 'n urma ei.

II.

Latina gintă-i o vergină
Cu farmec dulce, răpitor;
Streinu 'n cale'i se înclină
Și pe genunchi cade cu dor.
Frumosă, vie, zîmbitóre,
Sub cer senin, în aer cald,
Ea se oglindă 'n splendid sóre,
Se scaldă 'n mare de smarald.

III.

Latina gintă are parte
De-ale pămêntului comori,
Și mult voios ea le împarte
Cu cele-lalte-a ei surori.
Dar e teribilă 'n mânia,
Când brațul ei liberator
Lovesce 'n cruda tirănie
Și luptă pentru-al ei onor.

IV.

În ziua cea de judecată,
Când față 'n cer cu Domnul sfânt,
Latina gintă-a fi 'ntrebată:
Ce ai făcut pe-acest pămênt?
Ea va răspunde sus și tare:
„O! Doamne, 'n lume cât am stat
„În ochii sei plini de-admirare
„Pe tine te-am reprezentat!“

V. Alexandri.

Hymnus de la naziun latina.

I.

La latina sco regina
Meina las naziuns dil mund
Cun la steila schi divina,
Ch'ella porta sin siu frunt.
Ella marscha plein luschezia
Ordavon a las naziuns,
E sin via spir clarezia
Ras' en tuttas direcziuns.

II.

La latin' ei ina fina,
Dultscha giuvna plein incont:
Avon ella spert s' inclina
Mintga jester suspiront.
Ell'in rir migieivel spenda
Sut în cauld e clar azur,
E plascheivel seresplenda
En la mar plein terlischur.

III.

La latina che domina
Sur tresors d'immens valzent,
Cun las soras part' adina
Quels tusors da cor bugient:
Mo terribl'ei greta sia,
Cu 'la va en il combat
Cunter criua tirannia
Per honnur e libertat.

IV.

La latina zund negina
Tema muossa sin siu frunt,
Cu'l Derschader examina .
Ella a la fin dil mund,
Ell'ad el lu fustg rispunda:
„Ieu, ch'il mund ha admirau,
Hai, o Segner, dign avunda
Tei sil mund representau!“

V. Alexandri,

ECONOMIE.

Compasul românesc, redactat de Domnul Nicol. P. Petrescu, pe anul 1895 conține date statistice de mare valoare. Aceste date arată progresul ce l-am făcut noi Românii pe terenul economic în timp relativ foarte scurt. Ele dovedesc, că acest teren, care până ieri-alaltă-ieri pentru noi Românii era aprôpe cu desăvîrșire necunoscut, devine din ce în ce mai cultivat.

Din tabela statistică a compasului pro 1895 estragem următorul bilanț general al celor 45 de bănci românești:

Bilanț general cu finea anului 1895.

Active			Passive		
	fl.	cr.		fl.	cr.
Bani gata	276.083	67	Capital social	2,340.444	53
Escompt	9,232.516	89	Fondul de rezervă	594.558	02
Împrumut hipotecar	7,212.724	17	Fondul de pensiuni	120.480	80
Lombard	98.231	40	Depuneri	10,722.538	48
Efecte	1,406.101	86	Serisuri fonciare	1,770.600	
Realități	347.293	92	Lombard	142.900	
Diverse	327.806	40	Reescompt	2,445.760	03
Capital social neplătit	140.000		Diverse	486.297	19
			Profit curat	417.179	26
	19,040.758	31		19,040.758	31

Revirementul total al acestor bănci a fost în anul 1894 de 80.070.207 fl. 83 cr. Dacă răsfoim cu atențiune compasul acesta și ne dăm seama de singuraticile bănci, vom observa, că la unele institute bilanțul nu conține toate acele poziții, cari ar trebui să le conțină.

Vom aduce aicea numai două exemple, și anume: 1) la o bancă din Transilvania lipsesce dintre pasivele bilanțului suma intereselor anticipate (pasive). O greșelă cardinală este acesta, prin care suferă soliditatea bilanțului. 2) la o altă bancă din Ungaria între pasive lipsesce suma reescomptului, care sumă poate să fie subtrasă din starea escomptului (a rimeselor), în care cas rezultatul final al bilanțului (profitul) nu se alterează, cu toate acestea este de dorit, ca suma reescomptului să ocure între pasive. A ascunde această sumă este nepractic.

Am observat de un șir de ani că acest institut nu publică în bilanț suma cambiilor reescomptate, cu toate că, după cum suntem informați, în fiecare an a avut cambii reescomptate.

Cambiile ce le reescomptază un institut *cu girul său* sunt totatătea poziții *passive*, deoarece ele la scadență nu se rescumperă prin acceptant, ci în cele mai multe cazuri prin institutul, care le-a reescomptat. Altfel stă lucrul cu acele cambii, pe cari dacă le escomptază vr'un girant la vr'o bancă, nu le rescumperă el, ci le lasă să fie rescumpărate prin însuși acceptantul. Este de sigur datorința fiecărui institut de bani, obligat și

de altfel la dare de socotă publică, ca să nu omită nici o poziție din bilanț, care ar pute deștepta neîncrederea publicului.

O altă împrejurare, accentuată de altfel ici coela și prin diare, este faptul, că băncile noastre românesci în genere plătesc o *dividendă prea mare*, și ca să ajungă acest scop să silesc toate a arăta un profit curat cât se poate de mare.

Dividendă de 10% plătesc cele mai multe institute, ba unele plătesc o dividendă, care nu stă în proporție cu afacerea lor.

Așa d. e. „*Ulpiana*“ plătesce dividendă de 12% împărțind profitul curat de fl. 2401·76 după cum urmează:

fl. 1675.30	dividendă
„ 408.46	fondului de rezervă
„ 280.—	remunerării și
„ 38.—	pentru scopuri filantropice.

O disproporție foarte mare între dividendă și fondul de rezervă!

Basa reală, care ar pute servi la fixarea dividendei este ca *dividenda să corespundă valorii reale a acției*. Valoarea reală a unei acții se poate afla, dacă adunăm capitalul social și fondurile de rezervă, și suma astfel aflată o împărțim cu numărul acțiilor.

După valoarea astfel calculată se poate stabili dividendă.

Ca dividendă se poate da un procent mai urcat, decât se calculează în genere la sume depuse. Așa d. e. dacă după depuneri se plătesc 5% atunci dividendă poate fi și de 5.5%—6% calculată după valoarea reală a unei acții.

Dacă am lua de basă aceste reguli, atunci (folosindu-ne de exemplul de mai sus) *Ulpiana* ar fi trebuit să împartă ca dividendă nu 12% ci cel mult 6%.

A urca prețul acțiilor prin o dividendă mare nu este consult, și în multe cazuri acesta a fost cauza, că institute mari și bine conduse dela un timp încolo au început a da înapoi. Prin înmulțirea fondului de rezervă, prin crearea de fonduri nouă, se consolidează un institut, și cu cât fondurile de rezervă cresc, cu atât crește și încrederea publicului și se micșorează risicul ce'l au acționarii. Dar și beneficiul acționarilor totuși crește, deoarece dividendă se urcă în proporție cu fondurile și mijlocele institutului.

Dacă ar urma astfel institutele noastre românesci, s'ar pute ajunge 3 lucruri:

1. Ar pute da împrumuturi cu mult mai ieftine.
2. Ar pute sacrifica o cuotă mai mare pentru scopurile de binefacere și
3. Ar pute crea fonduri de rezervă mari, prin cari s'ar pute ajunge o lucrare mai intensivă.

Nu credem să fie vr'o greutate în esecutarea acestei reforme atât de salutare, căci nu poate fi Român cu inimă, care să nu admită adevărul celor spuse.

Adunările generale ale celor mai multe bănci decurg fără de mult svon și rar se ivesce ici coala câte o idee bună, ca corbul alb, iar protocolul acestor adunări generale și rapórtelc direcțiunii sunt atât de سعی, încât abstragând póte dela faptul „îmbucurător“ (!) că se plătesce un anumit procent de dividendă, și dela părțile tabelare, de multeori greșit compuse, nu affi nimica mai momentuos. Nici vorbă să affi vr'o temă economică actuală, tratată cu raport la afacerile institutului.

Și tóte acestea se întâmplă din desinteresare. Adunările generale sunt slab cercetate, ba de multeori să convócă de câte dóuș ori ca să se póta ținé, și cei mai mulți acționari consideră acțiunile numai ca o hârtie de valóre bună pentru de a aduce un venit mare.

O altă calamitate care se simte la băncile nóstre este, că nu au ómeni cu cunoscínțe mai largi de bancă, și în privința alegerii acestora instituturile nóstre nu își fac mare scrupul. De multeori vedem ómeni venind direct din scóală și aplicați ca contabili pe la bănci, fără ca ei să aibă o praxă pregătitoare. Ba mai mult, de vom cerceta vom afla, că o mulțime de funcționari aplicați pe la băncile nóstre, nu au cualificațiunea nici praxa recerută. Nu ne putem plânge mai mult că nu am avé ómeni cualificați, deórece în timpul mai nou un însemnat număr de tineri se dedică acestei carieri.

Chiar și acele bănci mici, cari póte din considerări materiale nu pot aplica ómeni cu cualificațiune, ar trebui să aibă cel puțin un contabil, care a făcut un timp mai îndelungat praxă la vr'un institut mai mare.

Ca să revenim din nou la Compasul pro 1895, constatăm cu plăcere, că în comparație cu anii premergători (1893, 1894) se vede un progres atât în ceea ce privesce aranjarea mai cu îngrigire a materialului statistic, cât și adausul ce se află la finea compasului. Acest adaus conține partea primă din legea comercială în o traducere bună románescă.

De dorit ar fi însă, ca pe viitor să se facă o revisie mai severă a tiparului, căci d. e. tabela statistică conține și numeri greșiți, așa încât bilanțul general compus la începutul acestei notițe numai revédând întréga tabelă înc'odată, l'am putut construi. R.

* * *

Raportul camerei de comerț și industrie din Brașov despre situațiunea economică din circumscripția ei în anul 1894. (Brașov, 1895. Proprietatea și editura camerei de comerț și industrie din Brașov. Tipografia A. Mureșan.)

Dintre cele 20 de camere comerciale ale Ungariei, (inclusive Croația și Fiume) pentru noi Románii cea din Brașov este fără îndoială una dintre cele mai de interes, atât pentru relațiunile nóstre economice cu Regatul român, cât și — mai ales — din cauza că-și estinde activitatea asupra unui teritoriu locuit în mare maioritate de Románi. Acestei camere aparțin anume comitatele Brașov, Sibiiu, Făgăraș și Têrnava mare, laolaltă cu 459.044 locuitori, între cari 262.194 Románi.

Am primit deci cu viu interes această broșură, apărută la finea anului 1895.

Limbagiul și stilul ei — e drept — trebuie să supere pe cetitori deja la cetirea primelor pagini, dar între împrejurările noastre actuale suntem buni bucuroși că preste tot se mai află o singură cameră comercială în întreaga țară, care-și publică raportul anual și în limba română.

Cu regret trebuie să constatăm însă, că defectele traducerii sunt încă cea mai mică scădere a publicațiunii din cestiune, care conține foarte puțin din ceea ce speram că vom afla într'însa.

Partea generală, care ocupă cele dintâiu 3 foi ale broșurii, constată, că anul 1894 cu privire la stările economice de pe teritoriul camerei, a fost preste tot *nemulțămitor* și că cele mai multe ramuri de meserie mică au să lupte neîntrerupt cu mari greutateți.

De altă parte se constată însă un progres modest: o serie de fabrici înființate în anul 1894, între cari cele mai multe fabrici de salam, câte-va mori, un ferestreu cu abur și o turnătorie de metal. Cu regret aflăm, că nici una dintre aceste nouă întreprinderi nu se află în mâni românesci.

Ce privesce exportul în România, care cândva a fost pentru acest teritoriu o resursă economică de cea mai mare importanță, noua convențiune comercială încheiată la 21 Decembre 1893, care a intrat în vigoare la 14 Iunie 1894, în urma recoltei slabe a României, nu a adus nici o schimbare spre mai bine. Asemenea constatări nemulțămitoare se fac cu privire la dezvoltarea și viața asociațiunilor industriale, cu singura excepțiune a unei întreprinderi pentru furnisări (raportul dăce „furnituri”) publice.

La încheierea părții generale raportul lăgă cele mai frumoase speranțe de *exposițiunea milenară* și e plin de laudă pentru ministrul de comerț, cărui i s'a și dedicat broșura. Fără a intra în aprețiarea acestui episod puțin potrivit cu natura obiectului, dar în consonanță cu ideile dominante între conlocuitorii noștri sași, am puté trece la partea specială.

Și aici însă găsim și mai puține date de óre-care folos real pentru noi. Camera constată numai — aprópe punct de punct — că n'a primit din afară nici un raport despre stările diferiților rami economici, și astfel chiar și în această parte numită „specială” se mișcă tot numai în generalități.

Între asemenea împrejurări cu părere de reu ne vedem dispensați a intra în datairi și încheiăm cu dorința, ca cel puțin rapórtel viitoare ale acestei camere să ne aducă date mai reale și mai de folos pentru aprețiarea situațiunii economice a comitatelor ce-i aparțin.

Merceologia și Technologia. Cu o modestă prefață ne presintă domnul Arsenie Vlăicu o carte voluminosă (895 pag) sub titlul de mai sus. Acestă carte atât în privința abundantului material tratat foarte interesant, cât și a stilului ușor de înțeles trebuie să ocupe un loc de frunte între cărțile științifice românesci.

Cartea se împarte în 3 părți mari și anume: a) mărfuri din regnul vegetal b) mărfuri din regnul animal c) mărfuri din regnul mineral. La fiecare marfă aflăm o descriere

a aceleia apoi modul de producere (din punct de vedere tehnologic), locul de producțiune și date statistice, așa încât mai fiecare capitol formeză o parte de sine stătătoare.

La finea cărții se află un index alfabetic, care ușurează căutatul în voluminosul op.

După cum recunoște chiar însuși autorul, numai prin ajutorul material al institutului „Albina“ s'a putut tipări această carte. Institutul „Albina“ de altfel în ultimii ani a făcut foarte mult pentru înaintarea literaturii noastre didactice-scientifice tipărind pe speșele sale până acum 6 opuri.

Însoțirile de credit împreunate cu însoțiri de consum de vânzare, de vierii, de lăptării etc. de F. W. *Raiffeisen* traducere de Dr. A. *Brote*, este numirea unei cărți apărute de curând în editura reuniunii române de agricultură a comitatului Sibiu (tiparul Institutului tipografic din Sibiu).

Asupra acestei cărți vom reveni mai pe larg.

Bibliografia: La încheierea foii ni-a sosit „*România agricolă*“, studiu economic de Dr. G. *Maior*, prof. de agricultură. București 1895. (Tip. A. Mureșan, Brașov. 103 pag. Prețul 2 lei.)

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Cea mai nouă descoperire. În timpul din urmă profesorul *Röntgen* din Würzburg (Germania) a surprins lumea cu o nouă și minunată invenție, care e proprie a agita spiritele și a nutri speranțe nerealisabile, cum s'a întâmplat și cu ocaziunea descoperirii medicamentului în contra tuberculosei de doctorul Koch. În cercetările sale numitul profesor a dat de urma unui nou fel de raze de lumină, pe cari ochiul nu le vede, prisma nu le abate, nu se frâng și nu se reflectează. Cu un cuvânt acestui nou soi de raze îi lipsesc tocmai acele însușiri, pe cari le ținem până acuma de caracteristice pentru razele luminii.

Prof. *Röntgen* a făcut experimentări electrice cu o țeve de sticlă umplută cu aer subțiat (țevea lui Lenard), în ale cărei capete erau sirme de platină așezate. Lăsând să trecă prin aceste sirme câteva curente electrice, la catodă se ivesce o lumină verzie, care se poate abate cu ajutorul magnetului. La locul, unde cade lumina acesta pe țeve, ni se arată fenomenul numit: fluorescență și tot de aci își ia începutul și noul fel de raze — caracterizat mai sus.

Dar cum se poate dovedi existența lor, dacă ochiul nu le vede?

Prof. *Röntgen* a luat o tăbliță de baryum-calcium-yanür și a pus-o înaintea acestor raze și ce se vadă! — tăblița încă arăta fenomenul fluorescenței. Ba ce e mai mult, a pus chiar între tăbliță și locul de mănecare al razelor o cartă, și obiectul nu a încetat de a fi luminos, drept semn, că nouele raze trec și prin hârtie grosă, chiar prin o carte voluminoasă, prin lemn, carne, etc. Sticla însă și cuarțul sunt puțin permeabile.

Acest experiment dovedește pe deplin existența nouelor raze de lumină.

Cu ajutorul acestei lumini se pot lua fotografii, chiar și dacă aparatul e închis într'o casetă de lemn; se poate fotografa scheletul unui braț — bunăoară — fiind pentru ea carnea permeabilă, iar oșele nu; etc.

Ōmeni sanguinici cred deja, că cu ajutorul acestei lumini ne va fi dat a vedé internul corpului, prin ceea-ce s'ar ușura mult medicilor recunoscerea bólelor. Să fim mai bine pesimiști și să nu ne facem prea mari iluzii.

Invenția e de mare însēmăătate, dar va mai răsări sórele încă de multeori, până-ce îi vom vedé folósele practice.

Despre natura acestor raze se đice, că ele ar fi undulațiuni eterice longitudinale.

Dr. B.

Plugari pe scenă. În orășelul maghiar *Halaș* profesorul gimnasial *Árpád Dékáni* a înființat o societate de diletanți plugari, care înainte cu câte-va đile a jucat cunoscuta piesă populară „*Falu rossza*“ de *Eduard Tóth*. La acéstă reprezentație a asistat un public numeros și distins, dimpreună cu mulți reprezentanți ai presei și ai cercurilor artistice literare din *Budapesta*, cari au căletorit anume la *Halaș*, pentru a asista la primul debut pe scenă al plugarului maghiar. Presa din capitală a dat acestei reprezentațiuni o deosebită atențiune și numeroșele aprecii critice se bucură a puté constata, că elementul plugarilor maghiari dispune de acel grad de inteligință, care se recere pentru asemenea reprezentațiuni, ce vor puté da educațiunei și petrecerilor plugarilor o nouă direcțiune de mare importanță culturală și morală. Criticii *Budapestani* mai ved în acéstă nouă întreprindere o acțiune culturală, care va puté întări pe plugarul maghiar în patriotismul seu și-l va scuti de influințele periculoșe ale propagandei socialiste.

Aprobând și din parte-ne vederile presei *budapestane* amintim, că asemenea reprezentațiuni de plugari la noi *Români* s'au întrodus — mai ales prin corurile de plugari — deja înainte cu două decenii și au avut rezultate cu atât mai îmbucurátore și importante, pentru-că au fost îmbrătoșate de *adevărata țeránime*, până când la *Halaș* diletanții aparținéu unei populațiuni urbane și în parte nici nú au fost plugari. Astfel tóte acele momente folositóre și îmbucurátore, ce le înșiră foile maghiare întru aprețiarea reprezentațiunii dela *Halaș*, sustau în mesură și mai mare față cu începuturile románesci de acéstă natură. Cum vine atunci că corurile nóstre de plugari, aceste instituțiuni atât de folositóre pentru cultura și moralitatea populațiunii rurale, sunt persecutate și desființate pe rënd?

Biblioteca *Bruckenthal*. Acéstă bibliotecă înființată de fostul gubernator al *Transilvaniei*, *Baron Samuil de Bruckenthal*, — astăzi proprietatea gimnasiului evang. săsesc din *Sibiiu*, — a fost îmbogățită în timpul mai nou prin o seriă considerabilă de colecțiuni și donațiuni, dintre cari amintim bibliotecile gimnasiului, (așanumita „*Kapellenbiblio-*

thek“) și a academiei de drepturi, (desființată la 1887). Astăzi biblioteca Bruckenthal conține 100,000 tomuri, dintre cari o mulțime de scrieri de interes special românesc. Administrația museului Bruckenthal a dispus acum tipărirea unui catalog general, care are să apară în 12 fascicule. Fasc. I. este tipărit deja și se poate procura de la librăria W. Krafft în Sibiu.

La Hongrie millénaire, de Raoul Chélarđ. Acestă scriere a apărut de curând la León Chailly în Paris, ca volum special în colecțiunea de publicațiuni intitulată: „Marile puteri la finea secolului XIX“. Cartea D-lui Chélarđ are estensiunea de 350 pagine și e împărțită în 4 părți cu următorul conținut: 1. Desvoltarea politică intelectuală a națiunii ungare; 2. Țera și locuitorii ei, (mai ales *cestiunea naționalităților și confesiunilor*); 3. Budapesta; 4. Situațiunea economică a Ungariei. Deși până astăzi nu am văzut nici un exemplar al acestui op, apărut d'abia în zilele din urmă, ne grăbim totuși a'l recomanda atențiunii cetitorilor nostri pe lângă observarea, că D. Chélarđ nu ne este persoană necunoscută, ci din contră ne-a dat deja multe și eclatante dovezi ale antipației ce o păstrează cauzei poporului român. Anume în polemiile publicistice, ce le-a provocat cauza română în presa străină, D. Chélarđ a fost cel mai energic adversar al Românilor. Acestă împregiurare, precum și faptul că presa budapestană e plină de lauda D-lui Chélarđ, ne face să credem, că opul seu este a. se rangia între acele scrieri tendențioase, cari au fost „comandate“ în mai multe limbi anume pentru glorificarea mileniului. Ni-ar păre bine dacă *nu* am avé dreptate.

Populația monarhiei noastre. După statistica cea mai nouă, numărul locuitorilor în Austro-Ungaria este de 43,680.000 suflete. Din punctul de vedere național se împart: Germani 10,960.000 (din cari în Cisleithania 8,840,000); 7,777.000 Cehi și slovaci; 7,508.000 (?) Maghiari; 4,879.000 Croați și Sârbi; 3,900.000 Polonezi; 3,668.000 Ruteni; 2,940.000 Români; 1,325.000 Slovaci; 729.000 Italieni. În monarhia întregă trăesc 1,920.000 Jidani, din care 1,176.000 în Austria, și 723.000 în Ungaria.

Țiaristica în România. Țiarul craiovén „Pressa“ publică următorul conspect al țiaristiceii din România.

În București apar 27 de publicațiuni cotidiene, săptămânale sau lunare, și au încetat 4. Apar anume: „Voința Națională“, „Gazeta Poporului“, „Românul“, „Timpul“, „Adevărul“, „Lumea nouă“, „Constituționalul“, „Epoca“, „Universul“, „La Patrie“, „L'Indépendance Roumaine“, țiare politice *cotidiene*; „Vieața“, „Moș-Teacă“, „Kikirezul“, „Mesagerul Național“, „Gazeta Țeranului“, „Egalitatea“, „Carmen Sylva“, foi *săptămânale*. „Revista Literară“, „Lumea Ilustrată“, „Revista Armatei“, și „Atheneul Român“, reviste *lunare*. „Silloghi“ și „Patris“, scrise în grecece, „Bukarester Tagblatt“ și „Romänischer Lloyd“, germane.

Foile apărute în decursul anului 1895 sunt: „Gazeta Poporului“ „Epoca“ și „Kikirezul“; cele încetate: „Naționalul“, „Lupta“, „Lumina“, și revista „Literatorul“.

În Iași apar: „Evenimentul“, „Era Nouă“ și „Lumina“, cel dintâiu zilnic, al doilea săptămânal și al treilea lunar. A încetat de a apare ziarul zilnic „Jurnalul“.

În Craiova apar: „Voința Craiovei“, „Vremea“, „Voința Poporului“ și „Pressa“, foi săptămânale. Au încetat de a apare: „Lanternă“, „Curierul Olteniei“ și „Cavalul“.

În Galați apar: „Liberalul Gălățean“, „Galații“, ziare cotidiene. Au încetat de a apare: „Conservatorul“, săptămânal.

În Brăila apar: „Bomba“ și „Egalitatea“, ziare săptămânale.

În N-Severin: „Dreptatea“ și „Carpatul“, foi săptămânale. Au încetat de a apare: „Cronice“ și „Măseaua“.

În Pitești: „Voința Argeșului“.

În Ploești: „Voința Prahovei“ și „Democratul“.

În Călărași: „Ialomițeanul“.

În T-Măgurele: „Jos Reacțiunea“.

În Giurgiu: „Solidaritatea“.

În Buzău: „Liberalul“.

La T-Jiu, au apărut, dar au încetat: „Jiul“ și „Ardeicul“.

Orașele mai mari, cari n'au nici un ziar actualmente sunt: Botoșani, Constanța, Dorohoi, Focșani, Alexandria. În aceste orașe au apărut câțva timp unele ziare, dar' au încetat.

Conspectul acesta este defectuos, că lipsesc în el și unele publicațiuni, cari apar în Bucuresci, precum: „Apărătorul sănătății“, „Vatra“, „Amicul tinerimii“ etc., asemenea și din celelalte orașe, așa spre pildă în Iași „Revista critică literară“, „România musicală“.

Din toate aceste nu trec la noi în Ungaria decât vre-o patru publicațiuni: „Timpul“, „Vatra“, „Epoca“ și „România musicală“.

George Dima. Revista „Familia“ din Oradea-mare publică în primul seu Nr. din anul curent biografia și portretul artistului și compozitorului G. Dima. Reproducem în cele următoare câte-va notițe relative la biografia și compozițiile D-lui G. Dima:

George Dima s'a născut în Brașov la 10 Octombrie 1847, din o fruntașă familie de neguțator.

Prima instrucțiune o a primit în școlile primare din Brașov. Fiindu-i părinții cu dare de mână, l'au trimis cu ceilalți frați ai dînsului la Viena, și acolo și-a făcut el studiile reale, pe cari și le-a completat la politehnicul din Karlsruhe

Încă ca prunc tiner a luat lecții de musică în Brașov dela un profesor de musică cu numele Binder. Lecțiile le-a continuat în Viena, și a început a se perfecționa în Karlsruhe, luând instrucțiune în cântare

dela directorul capelei de musică a curții principelui de Baden, Heinrich Giehne. După absolvarea studiilor tehnice în Karlsruhe, s'a reîntors la Viena, și aici a studiat un an la profesorul de musică Otto Uffmann. A trecut apoi la Graz, și aici a făcut studii speciale din armonie și contrapunct, sub conducerea profesorului Ferdinand Thieriot. Centrul studiilor musicale a fost însă Mecca vieții musicale Lipsca, a mers deci la Lipsca și pe baza studiilor anterioare a fost primit la conservator în anul ultim.

După absolvarea conservatorului a mai stat în Lipsca încă 2 ani, perfecționându-se în studiile musicale, apoi s'a reîntors în locul seu natal în Brașov, unde în anul 1874 a fost aplicat ca profesor de musică la scoțele române greco-orientale de acolo.

Împins de dorul de a se perfecționa în cele musicale, și-a părăsit catedra de profesor și s'a dus din nou la Lipsca, unde a mai studiat în anii 1878, 1879 și 1880, sub conducerea celebrităților musicale. În iarna anului 1881 s'a reîntors din nou la Brașov

Cunoscând puterea musicală, care zace în domnul Dima, Sibienii au căutat să-i asigure o pozițiune, din care să-și pótă validita cunoscințele musicale și facultățile spirituale.

I-au încredințat deci conducerea reuniunii române de cântări, i-au creat un post de conducător al corului la biserica catedrală și în primăvara anului 1883 sinodul archidieceșan a creat la seminarul archidieceșan un post pentru musica vocală și instrumentală, care cu 1 Septembrie 1883 s'a încredințat domnului George Dima

Din compozițiile domnului Dima amintim, că a compus pentru o voce și piano 30 de piese, pentru cor mixt și piano 38, pentru cor de bărbați 27, pentru cor de dame 1, cor mixt și orchestră 2, cari aprópe tóte s'au executat de cătră reuniunea română de musică din Sibiiu.

Afară de aceste domnul Dima a făcut tóte traduceri dela opurile executate de reuniunea, pe care o conduce.

Dintre compozițiunile lui pentru o voce și pian au apărut 4 caete în tipografia C. F. Cant-Nachfolger din Lipsca.

† În Bucuresci la Gebauer au apărut 2 cântece cu companiare de piano: „Mezul nopții“ și „Mugur-Mugurel“, apoi: „Într'un Album“ pentru piano.

În Viena au apărut: „Liturgia Sântului Ioan Gură de aur“, și „Imn festiv“, făcut cu ocașiunea iubileului Părintelui episcop Popasu.

D-l Dima a fost decorat de regele României cu medalia „Bene merenti“ cl. I.

Reviste: „Ateneul Român“. Redacțiunea „Ateneului Român“ publică următórea scrisóre: „Cu o vie părăre de réu anunțăm cetitorilor nostri, că „Ateneul Român“ înceteză de a mai apare. Sperăm, că încetarea acestei publicațiuni nu va fi decât provisorie și că se vor găsi alți colegi atenciști, cari vor face să reinvie revista noastră pentru a treia óră și de réndul acesta spre a nu mai dispăre. Luându-ne rémas bun dela binevoitorii

nostrii cetitori, exprimăm totodată căldurose mulțumiri colaboratorilor revistei, cari în timp de doi ani ne-au acordat un simpatice și prețios concurs. Redacțiunea“. Luăm cu regret la deosebită atențiune cauzei Românilor din Transilvania. — „*Archiva*“ organul societății științifice și literare din Iași, sub direcțiunea dlui A. D. Xenopol. Cu Nr. 11—12 (duplu), la care se află alăturată și tabla de materii, acest organ valoros își încheie anul al VI-lea al existenței sale. Însemnăm din cele publicate în anul VI, următoarele materii: Cercetări despre Români din insula Veglia și o călătorie la Români din Silezia, de neobositul scrutator dl T. Burada, ca studii de interes general românesc; apoi cestiuni pedagogice, Michail Cogălnicean, cuvântare de primire în Academia română, și Corul metropolitan din Iași de dl A. D. Xenopol. Afară de aceste și alte studii, dări de semă, documente istorice interesante, „*Archiva*“ anul VI, mai cuprinde poesii de Ana Conta Chernbach, Em. Costin, A. C. Cuza, I. Laur, I. Boniface-Hétrat, Spiru V. Hasnaș, N. Muscă, Traian Demetrescu, N. Vaschide și traduceri în limba germană din Eminescu, Coșbuc și Iac. Negruzzi, de Iohanna Minckwitz-Philippide. Dintre notițe însemnăm „*Aria lui Deșteptă-te Române*“ de G. Muzicescu.

Bibliografie: *Monografia comunei Orlat*, scrisă de Romul Simu, înv. în Orlat, lucrare premiată la concursul publicat de tinerimea română din Sibiu pentru monografiile comunelor comit. Sibiu. Retip. din „*Foia Poporului*“, Sibiu. Inst. tip. T. L. Albin, 1895. (126 pag. 8° mic. Prețul 25 cr.) O carte interesantă și folositoare, de care ne vom mai ocupa.

ASTRA.

(*Sciri din sinul Asociațiunii*).

Dr. G. Weigand. Ministrul de interne cu datul 13 Ianuarie a. c. Nr. 22 res. a aprobat alegerea D-lui Dr. *Gustav Weigand*, profesor universitar în Lipsca, de membru onorar al Asociațiunii transilvane, făcută în adunarea generală din Blășiu.

Dela scôla de fete. Domnișora Aglaida *Bacilla*, profesôră pentru lucru de mână la scôla de fete a Asociațiunii, una dintre cele mai simpatice puteri ale corpului nostru didactic, care în scurt timp a realizat rezultate surprinșătoare în progresul elevelor sale, a fost denumită profesôră la un institut de fete de oficeri în Șopron și din cauze familiare s'a vădut necesităta a cere — deși cu părere de rău, — să fie dispensată dela postul ocupat în scôla Asociațiunii. Comitetul central, conchiemat la 23 Ianuarie a. c. la o ședință extraordinară, aprețiând motivele demisiunii d-șorei *Bacilla*, i-a încuviinșat cererea și a denumit pe d-șora *Maria Cioban*, învășătoare în Borgo-Prund, ca fostă concurentă la acest post, de profesôră suplentă pentru lucrul de mână. D-șora *Bacilla*, spre cea mai mare părere de rău a elevelor sale și a întreg corpului didactic, a părășit Sibiul deja la 24 Ianuarie și a ocupat imediat noul ei post.

EMKE. Cetitorii nostri vor fi surprinși a da de acest titlu între „scirile din sinul Asociațiunii“. I-am ales cu intențiune acest loc, ca

să dăm expresiune mai pregnantă contrastului, ce există între „zelul“ inteligenței române pentru cultura sa națională și între însuflețirea ce compatrioții nostri maghiari o desvôltă întru urmărirea idealului lor național.

Cu ocasiunea anului nou, comitetul Kulturegylet-ului din Cluș a publicat o dare de sémă despre mersul afacerilor reuniunii în anul 1895. Lăsăm să urmeze câte-va date din acest raport.

La 22 Septembrie *M. Sa Regele* petrecând în Cluș, a primit — acum pentru a dóua óră — o deputațiune a „Emke“-i și a asigurat reuniunea de nestrămutata *Sa grațiă și bunăvoință*. — La 12 Ianuarie a reposat în Orăștia presidentul onorar și marimimosul fondator al „Emke“-i, cont. Kocsard *Kuun*. — La 10 Iunie reuniunea a serbat în Odorheiu s. aniversarea a 10-a a înființării sale, care a luat dimensiunile unei mari sêrbători naționale. — *Averea* reuniunii s'a sporit în anul 1895 cu fl. 50.000 în bani gata și reprezintă astăzi în total suma rotundă de fl. 1.200.000. Numêrul membrilor trece preste 17.000. Pentru scopurile sale Emke a sspesat în anul 1895 suma de fl. 60.000 iar birourile ei au rezolvit 6500 de acte.

Rugăm pe cetitorii noștri să țină înaintea ochilor aceste cifre, când vor ceti apelul, ce comitetul „Astrei“ îl adreséză — în numêrul nostru present — inteligenței române.

Povești din popor, adunate de *Ioan Pop Reteganul*, premiate și publicate de Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român. Sibiu, 1895. Sub acest titlu a apărut în zilele din urmă un volum de povești populare, (în estensiune de 216 pag. 8°) editat de Asociațiunea Transilvană. Acéstă colecțiune a fost premiată pe basa concursului publicat în anul 1890 și a conținut preste tot 43 povești, dintre cari eliminându-se 23 bucăți deja publicate și de mai puțină valóre, restul s'a tipărit sub îngrijirea d-lui *Zacharia Boiu*, fost secretar I, care le-a provêdut cu o potrivită întroducere și le-a ridicat valóreă și prin aceea, că a îndemnat pe domnul Pop Reteganul să compună un registru explicativ al provincialismelor, ce ocură în textul poveștilor. Acésta consemnare interesantă și destul de vastă a fost adnexată publicațiunii.

Seria poveștilor este următórea: Man tâlhariul. — Cuvêntul urșitórelor. — Paserea cântă domnii dorm. — Tata florilor. — Micu Grămădicu. — Mândra lunei. — Fata Pajurei. — Istéță din sémă afară. — Țiganul pascălitor. — Stan pățitul. — Ioan Nădravênul din lut. — Ioan Porc împêrat. — Vasilică flóre-frumósă. — Ómeni isteți. — Crislăscan vitézul. — Binele și rêu. — Cum s'a făcut pământul. — Zapisul lui Adam. — Omul cu trei sfaturi. — Porumbeii (legendă). Prețul și modalitățile vândării și lățirii acestei publicațiuni se vor fixa în proxima ședință a comitetului central.